

Citizenship education: Evaluation of curricula in the context of citizenship approaches

Eylem Çoban¹ , Esra Nihlenur Şen² , Betül Akyürek Tay³ and Bayram Tay⁴

¹ Gaziantep University, Gaziantep, Türkiye; ² Balıkesir University, Balıkesir, Türkiye, ³ Ministry of National Education, Kırşehir, Türkiye; ⁴ Ahi Evran University, Kırşehir, Türkiye.

ABSTRACT

Citizenship is a fundamental process that enables individuals to integrate into social life, become aware of their rights and responsibilities, and develop a commitment to democratic values. Supporting this process is one of the key objectives of education system. Through education, it is aimed to foster individuals' sense of belonging to society, to develop their awareness of active citizenship, and promote the internalization of democratic culture. This objective is systematically pursued through various courses and curricula. Social studies, human rights, citizenship and democracy, and history of the Turkish revolution and Kemalism are among the courses taught in Türkiye to foster individuals as good and active citizens. In this context, the study aims to evaluate the learning outcomes and process components included in the 2024 Social Studies, Human Rights, Citizenship and Democracy, and History of the Turkish Revolution and Kemalism curricula within the framework of citizenship approaches. The study was conducted using the document review method, one of the qualitative research designs. The data sources of the study consist of the 2024 Social Studies, Human Rights, Citizenship and Democracy, and History of the Turkish Revolution and Kemalism curricula. Document analysis was employed in the analysis of the data. The analysis of the learning outcomes and process components of the curricula revealed that the most emphasized citizenship approaches were constitutional, active, and political citizenship in the human rights, citizenship and democracy curriculum; critical, cultural, and political citizenship in the social studies curriculum; and national, critical, and political citizenship in the history of the Turkish revolution and Kemalism curriculum. It was also determined that the approaches of multilingual, energy, and European Union citizenship were not represented in the learning outcomes and process components of any of the three curricula examined. In order to support individuals in becoming good and active citizens, it is recommended that the citizenship approaches found to be lacking in the current curricula be integrated into the learning outcomes and process components.

KEYWORDS

Citizenship education, curriculum, citizenship approaches.

Introduction

Countries have adopted the primary goal of educating good citizens ensure their continuity and to cultivate members of society who possess the desired qualities. Individuals raised in according to the qualities expected of a good citizen contribute to the stable continuity of the state, its effective functioning, and the formation of civic consciousness (Akyürek Tay, 2024; Çoban et al., 2025). They also play a role in fostering a democratic mindset that respects human rights and in transmitting values that ensure the continuity and cohesion of society across generation to the next (Şen & Tay, 2023; Topal et al., 2019). At this point, educational institutions have been assigned the role of cultivating individuals as citizens possessing the desired qualities. Educating individuals to become effective citizens is possible through a well-implemented citizenship education (Çoban, 2024; Hablemitoğlu et al., 2012; Kerr, 1999), as the

fundamental aim of education is to raise citizens who contribute to their country and the world (Kan, 2009).

Citizenship education in primary education is based not so much on the transmission of knowledge as on the teaching of the principles that constitute the life of society (Uğurlu, 2011). The principles in question aim to ensure that individuals are educated as active citizens who internalize democratic values, are aware of their rights and responsibilities, think critically, are sensitive to social issues, and are can develop solutions. In addition, the transmission of shared values that strengthen social cohesion, the reinforcement of identity and sense of belonging, and the education of individuals who respect human rights and show tolerance toward cultural differences are also among the primary objectives of this education. Therefore, plays a crucial role in realizing the primary education period plays a crucial role in the realization of these principles and in the development of individuals' citizenship.

The Social Studies course, taught as a citizenship education program during primary education, has been defined as an educational process in primary schools that aims to raise students as responsible citizens (Erden, Undated; Öztürk & Deveci, 2020). This course plays a significant role in equipping individuals who will shape the future with citizenship knowledge, skills, and values (Madison, 1997). Similarly, the Human Rights, Citizenship, and Democracy course has been taught in the fourth grade of primary school by the Ministry of National Education (MoNE) since the 2015–2016 academic year (Gürel, 2016). In addition to fostering good citizenship, this course also aims to instill the qualities that a citizen integrated into society should possess (Çolak & Torun, 2020). The History of the Turkish Revolution and Kemalism course aims to enable students to recognize and recognize Atatürk as a role model, comprehend the significance of the Turkish National Struggle and the Turkish Revolution, understand that Atatürk's principles and reforms constitute the foundation of the Republic of Türkiye, and develop a sense of historical awareness, national identity, civilizational values, and universal responsibility (MoNE, 2024). Therefore, he Social Studies, Human Rights, Citizenship and Democracy, and History of the Turkish Revolution and Kemalism courses taught in Türkiye aim not only to provide individuals with knowledge related to citizenship but also to contribute to their development as individuals who embrace different approaches to citizenship. The identified approaches include active (effective) citizenship, national citizenship, Turkish world citizenship, social citizenship, political citizenship, organizational citizenship, spatial citizenship, economic (financial) citizenship, sustainable citizenship, cultural citizenship, energy citizenship, critical citizenship, multilingual citizenship, scientific citizenship, global citizenship, ecological (environmental) citizenship, digital citizenship, European Union (EU) citizenship, and constitutional citizenship.

Active citizenship is an approach that encourages more effective participation in decision-making processes by individuals from diverse segments of society of society and envisions that certain social needs and services previously provided by the state will now be met by citizens (Kara et al., 2012). This approach encompasses behaviors such as taking an active role in politics, engaging in social and public life, participating in decision-making processes, feeling a sense of belonging to society, and collaborating for the benefit of society.

National citizenship is based on the existence of specific territorial boundaries, the shared status of being under the same state, equal rights among individuals, and the concept of the nation-state (Dere and Gökçınar, 2022). National citizenship entails that individuals know and exercise their rights, fulfill their responsibilities, contribute to the preservation and development of cultural heritage, and strive to uphold democratic, secular, national, and contemporary values.

Turkish world citizenship expresses the awareness of acting on common ground based on the shared identity and similarities of individuals in the Turkish world, as well as a strong sense of belonging to this identity (Bay et al., 2017). This approach is grounded in the understanding of

joint action in areas such as language, history, culture, art, education, and economy within the geography of the Turkish world.

Social citizenship refers to the right of individuals to share in the entirety of the social heritage, beginning with the right to economic well-being and security, and to lead a modern and contemporary life in accordance with the standards prevailing in society (Sarıpek, 2006). Furthermore, the concept of social citizenship envisions that individuals should be supported not only by political rights but also by rights in fundamental areas such as education, health, housing, social services, social security, the environment, work, and military service.

Political citizenship refers to participation in political power and the social sphere, provided that an individual is a member of a political body or a voter in one of these structures (Türkcan and Bozkurt, 2015; Yıldırım, 2018). The political citizenship approach supports individuals' active participation in public affairs; it supports their knowledge of the political system, the fundamental organs of the state and their duties, responsibilities, and mutual relationships, and their fulfillment of their responsibilities by exercising their political rights.

Organizational citizenship refers to individuals voluntarily engaging in important activities for the organization in order to increase its effectiveness and efficiency (Baş and Şentürk, 2011). In this approach to citizenship, individuals voluntarily exhibit additional behaviors; that are not driven by expectations, and no rewards or punishments are applied in return (Demirkol and Özdemir, 2023). This approach promotes extra-role behaviors, which foster cooperation, harmony, and commitment by encouraging individuals to voluntarily contribute to the organization, while generally not involving an expectation of direct reward.

Spatial citizenship aims to develop solutions to problems encountered in daily life, while utilizing geographic information and spatial technologies in the implementation processes of these solutions to promote greater awareness (Turan and İbret, 2019). It involves individuals comprehensively understanding their surroundings, recognizing their physical characteristics, comparing and interpreting this information, and accessing geographic data through spatial technologies.

Economic (financial) citizenship refers to individuals applying their economic and financial knowledge and skills to make informed decisions, participate in economic activities, and contribute to sustainable development. In this context, the concepts of economic and financial citizenship complement each other, anticipating that individuals will utilize their knowledge and skills in both domains (Adalar, 2023).

Sustainable citizenship also referred to as ecological citizenship, green citizenship, or environmental citizenship (Utkugün, 2021). Describes individuals who actively engages with environmental issues, acts consciously, raises awareness among others, has received environmental education, and inform those around them about nature; they are also individuals who protect the environment and are environmentally conscious (Bülbul and Yılmaz, 2019).

Cultural citizenship is a concept of citizenship that requires not only belonging to an official place but also internalizing a sense of belonging; It includes components such as identity, belonging, participation, and responsibility, in addition to rights and freedoms (Delanty, 2002; Frosh, 2001). Cultural citizenship refers to behaviors such as understanding one's own culture and other cultures, anticipate cultural change, and demonstrate cultural creativity.

Energy citizenship is a concept that emerged from the idea that citizens play a crucial role in the energy transition process (Ezer & Aksüt, 2024). It refers to individuals demonstrating sensitivity toward climate change by internalizing sustainable energy use, promoting the production and consumption of renewable energy sources, prioritizing energy conservation, and considering the needs of future generations.

Critical citizenship is an approach to citizenship that supports open-mindedness and tolerance, requiring individuals to question social and political systems and examine their underlying foundations from a critical perspective (Malkoç and Ata, 2021). This approach means that individuals can question the information they encounter, make decisions freely without being influenced, question the absolute accuracy of information, and embrace freedom of thought.

Multilingual citizenship promotes not only the ability of individuals to know and speak more than one language, but also the education of others in these languages, including teaching languages to immigrants and different communities, and encouraging language learning. Additionally, Ulukaya Öteleş (2023) has stated that multilingual citizenship, which is important only for multicultural societies, has gained importance in all societies today due the blurring of borders.

Scientific citizenship is an approach to citizenship that enables individuals to take an active role in addressing social problems by making decisions based on scientific knowledge (Akyürek Tay, 2024). It also refers to individuals' willingness to learn, their engagement with knowledge, their application of scientific literacy skills, and their scientific competence.

Global citizenship represents a contemporary understanding of citizenship shaped by the impacts of globalization and the transnational dimensions of citizenship (O'Byrne, 2003). This citizenship approach refers to individuals serving all of humanity on a global scale, engaging with international issues, communicating with global citizens in different regions, and cultivating a sense of global citizenship.

Ecological citizenship emphasizes that individuals should demonstrate environmental awareness on a global scale and take an active role in preserving ecological balance. This approach involves adopting a sustainable consumption mindset, acting accordance with sustainable development goals, and actively participating in environmental activities.

Digital citizenship requires individuals to act within ethical and universal principles while being aware of potential risks in the online environment (Ayдын, 2015). Additionally, the digital citizenship approach involves individuals questioning the accuracy of information in the digital environment, promoting democracy and human rights in the virtual world, and maintaining a positive presence on digital platforms.

European Union citizenship is a secondary status granted to the citizens of EU member states, providing rights that are independent of the nation-state and distinct from traditional citizenship. It aims to strengthen the sense of unity across various fields including art, politics, economy, education, law, and sports (Batır, 2017; Kaya, 2023). This citizenship approach offers individuals the opportunity to reside, work, and travel in countries belonging to the union; exercise extensive rights, including the right to vote and be elected if they reside there, and benefit from diplomatic protection.

Constitutional citizenship is an approach asserting that individuals' sense of belonging to the state develops in an environment where ethnic, religious, and cultural identities are not recognized as privileged, but rather where all individual are equal and differences are respected (Coşkun, 2009). The constitutional citizenship approach encompasses the peaceful and just coexistence of diverse elements, the acceptance of the differences among the various identities that make up society, and their ability to maintain their existence, as well as their legal and political equality before the law.

A review of the relevant literature indicates that citizenship approaches in the life science course curriculum (Akyürek Tay, 2024), citizenship approaches in textbooks taught between 1967 and 2015 (Abanoz, 2021), global citizenship in the social studies curriculum and textbooks (Kavuşan, 2023), social studies teacher candidates' perceptions of the concept of energy citizenship (Ezer and Aksüt, 2024), and primary school students' perceptions of European Union citizenship (Balcı and Tuncel, 2013) have been studied. Studies on citizenship approaches largely focus on a single course or a single approach. Furthermore, no study has been found that examines

citizenship approaches within the scope of Social Studies, Human Rights, Citizenship and Democracy, History of the Turkish Revolution and Kemalism courses and provides a comprehensive framework. Therefore, to determine the extent to which the new curricula address citizenship approaches were examined in the study within the scope of Social Studies, Human Rights, Citizenship and Democracy, History of the Turkish Revolution and Kemalism courses. Research The 2024 Social Studies Course (Grades 4, 5, 6, and 7), developed based on the Türkiye Century Education Model, the 2024 Human Rights, Citizenship, and Democracy Course (4th grade), and the History of the Turkish Revolution and Kemalism Course Curriculum (8th grade) based on the Türkiye Century Education Model. Within this scope, the research sought answers to the following problem and sub-problems:

Which citizenship approaches are included in the learning outcomes and process components of the curriculum?

1. Which citizenship approaches are included in the learning outcomes and process components of the Social Studies Course Curriculum?
2. Which citizenship approaches are included in the learning outcomes and process components of the Human Rights, Citizenship, and Democracy Course Curriculum?
3. Which citizenship approaches are included in the learning outcomes and process components of the History of the Turkish Revolution and Kemalism Course Curriculum?

Method

Research design

The study aims to examine the learning outcomes of the Human Rights, Citizenship and Democracy, Social Studies, and History of the Turkish Revolution and Kemalism curricula within the context of citizenship approaches. Within this framework, a qualitative research design was adopted in the study, and the document review method was employed for data collection. Qualitative research is a methodological approach that enables an in-depth examination of programs, practices, or settings, while aiming to reveal the nature of relationships, actions, situations, and materials (Fraenkel et al., 2012; Mertens, 2010). Document review, as a research technique that can be used independently, refers to the process of systematically examining written materials containing information related to the research topic (Bowen, 2009; Karadaban et al., 2023). Accordingly, in this study, curricula were analyzed as written materials to investigate citizenship approaches.

Data sources

Criteria sampling, a type of purposeful sampling, was used when employed to determine the research. Criteria sampling is a sampling method that allows for the examination and evaluation of all cases that meet predetermined criteria (Patton, 2014). In this study, courses that support the development of individuals as good and effective citizens during primary education in Türkiye were taken selected as criteria, and the curricula of social studies, human rights, citizenship and democracy, and history of the Turkish revolution and Kemalism courses taught in line with this approach were evaluated. Within this scope, the data source for the research is the "Human Rights, Citizenship, and Democracy Course (4th Grade) Curriculum," the "Social Studies Course (4th, 5th, 6th, and 7th Grade) Curriculum," and the "History of the Turkish Revolution and Kemalism (8th Grade)."

Research process

The research was conducted following with the six-step document review method proposed by O'Leary (2017), which includes the following steps: "planning, gathering, reviewing, questioning, reflecting/improving, and data analysis." In the planning process, which constitutes the first stage of the document review method, the purpose of the research was clarified and the

documents that would serve this purpose were identified. The study aimed to determine the citizenship approaches reflected in the learning outcomes of the curricula. The documents analyzed in the research consisted of the curricula of social studies, human rights, citizenship and democracy, and history of the Turkish revolution and Kemalism courses, which are intended not only to provide students with knowledge about citizenship but also contribute to their development as individuals who adopt different citizenship approaches. During the data collection phase, the curricula identified as data sources were accessed through the official website of the Board of Education of the MoNE. Subsequently, the research continued with the third, fourth, and fifth steps: reviewing, questioning, and reflecting/improving. At these stages, the validity and reliability of the documents were assessed, the content was read repeatedly for in-depth review, and a study plan was developed. A closed approach (Bilgin, 2014) was adopted, in which the categories to be used in the final stage of data analysis were determined. The categories of the study were analyzed based on citizenship approaches developed as a result of a literature review. The MAXQDA 24 program was used to analyze the documents, and citizenship approaches corresponding to the categories were transferred to the program's coding system. An example of the coding system is provided below.

The screenshot shows the MAXQDA 24 software interface. On the left, there is a 'Belgeler' (Documents) panel with a tree view showing 'History of the Turkish Revolution and Kemalism Curriculum' (33) and other related documents. Below it is a 'Kodlar' (Codes) panel with a tree view showing various citizenship categories, with '18-Constitutional Citizenship' selected. The main area displays a document preview titled 'History of the Turkish Revolution and Kemalism Curriculum' with a search filter 'and Kemalism > 18-Constitutional Citizenship'. The document content includes learning outcomes and a historical text about Mustafa Kemal Atatürk. Blue brackets and lines connect the selected code to specific parts of the document text.

Visual 1 Sample code system

To ensure the reliability of the coding system, the codes created by the researchers were first compared with respective categories, and the free-marginal kappa value was calculated as .95. The codes and coding system were then reviewed by an academic specializing in citizenship education and revised based on the feedback received. Following the completion of the data analysis, findings related to the curricula were presented in tables. In addition, direct quotations from the documents were included to support the findings.

Findings

The citizenship approaches included in the learning outcomes and process components of the curricula are presented below.

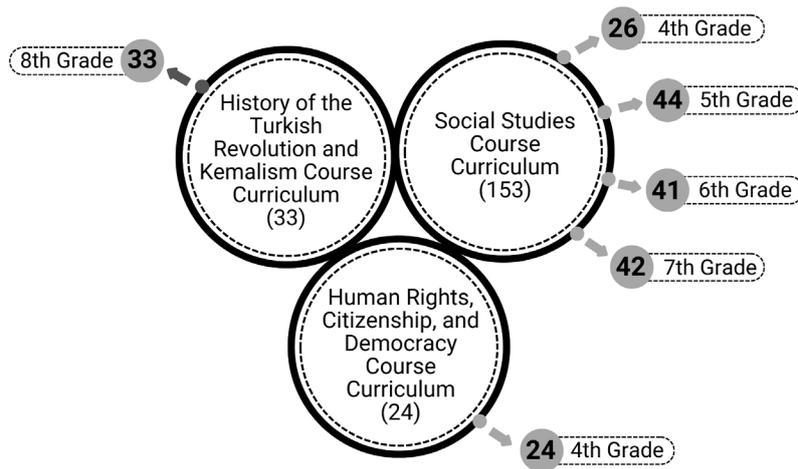

Figure 1 Citizenship approaches in learning outcomes and process components of curricula

The citizenship approaches included in the learning outcomes and process components of the curricula are presented below

Figure 2 illustrates that citizenship approaches are included in the learning outcomes and process components of the curricula. The Human Rights, Citizenship, and Democracy Course Curriculum incorporates these approaches through 24 learning outcomes and process components at the fourth-grade level. Within the Social Studies Course Curriculum, it has been determined that citizenship approaches are represented in 26 learning outcomes and process components at the fourth grade, 44 at the fifth grade, 41 at the sixth grade, and 42 at the seventh grade. In addition, the History of the Turkish Revolution and Kemalism Course Curriculum includes citizenship approaches in 33 learning outcomes and process components at the eighth-grade level.

The citizenship approaches included in the learning outcomes and process components can be exemplified as follows: in the Human Rights, Citizenship and Democracy Course Curriculum, “iHVD.4.1.2. Share a product created based on evidence related to children’s rights” (Constitutional Citizenship); in the Social Studies Course Curriculum, “SB.4.3.1. Compare the changes in children’s games and toys from past to the present” (Cultural Citizenship); and in the History of the Turkish Revolution and Kemalism Course Curriculum, “iTA.8.1.1. Interpret the political, social, and economic conditions of the Ottoman Empire during the period when Mustafa Kemal was born, along with their causes and consequences” (National Citizenship).

Table 1 Citizenship approaches in the fourth-grade learning outcomes and process components of the Human Rights, Citizenship and Democracy Course Curriculum

Citizenship Approaches	F	Citizenship Approaches	F
Constitutional Citizenship	6	Economic Citizenship	-
Active Citizenship	4	Ecological Citizenship	-
Political Citizenship	3	Cultural Citizenship	-
National Citizenship	2	Global Citizenship	-
Scientific Citizenship	2	Spatial Citizenship	-
Organizational Citizenship	2	Multilingual Citizenship	-
Critical Citizenship	2	Turkish World Citizenship	-
Social Citizenship	1	Energy Citizenship	-
Digital Citizenship	1	European Union Citizenship	-
Sustainable Citizenship	1		

An examination of Table 1 reveals that the fourth-grade learning outcomes and process components of the Human Rights, Citizenship and Democracy Course Curriculum predominantly emphasize the “constitutional,” “active,” and “political” approaches to citizenship, while also reflecting the “national,” “scientific,” “organizational,” and “critical” citizenship

approaches. Moreover, it can be observed that the “social,” “digital,” and “sustainable” citizenship approaches are represented to a more limited extent within the learning outcomes and process components. However, the analysis indicates that the curriculum does not include the “economic,” “ecological,” “cultural,” “global,” “spatial,” “Turkish world,” “energy,” “multilingual” or “European Union” citizenship perspectives. A finding reflecting the “constitutional” and “national” citizenship approaches identified in the Human Rights, Citizenship and Democracy Course Curriculum is presented below.

- “İHVD.4.3.1. Ability to interpret the rights and freedoms conferred by citizenship
- a) Examines the rights and freedoms granted by citizenship through examples.
 - b) Expresses the rights and freedoms granted by citizenship in oral, written, visual, etc. forms.
 - c) Explains the rights and freedoms granted by citizenship using examples from his/her own life.”

(Constitutional Citizenship / National Citizenship)

Table 2 Citizenship approaches in the fourth-grade learning outcomes and process components of the Social Studies Course Curriculum

Citizenship Approaches	F	Citizenship Approaches	F
Critical Citizenship	5	Scientific Citizenship	1
Social Citizenship	4	Constitutional Citizenship	1
Cultural Citizenship	3	Sustainable Citizenship	-
Economic Citizenship	3	Global Citizenship	-
Ecological Citizenship	3	Organizational Citizenship	-
Political Citizenship	2	Multilingual Citizenship	-
Active Citizenship	2	Turkish World Citizenship	-
Digital Citizenship	2	Energy Citizenship	-
Spatial Citizenship	2	European Union Citizenship	-
National Citizenship	2		

As shown in Table 2, the 2024 Social Studies Course Curriculum's fourth-grade learning outcomes and process components predominantly feature “critical,” “social,” “cultural,” “economic,” and “ecological” citizenship approaches. Approaches to citizenship that are “political,” “active,” “digital,” “spatial,” “national,” “scientific,” and “constitutional” are also observed. However, it has been determined that the approaches of “sustainable,” “global,” “organizational,” “multilingual,” “Turkish world,” “energy,” and “European Union” citizenship are not included in the learning outcomes and process components of the program at the fourth-grade level. The fourth-grade learning outcomes and process components, which are exemplary in reflecting the “economic” and “critical” citizenship approaches included in the Social Studies Curriculum, are provided below.

- “SB.4.5.2. Making conscious choices between wants and needs in one’s life
- a) Examines experiences related to the concepts of wants and needs.
 - b) Draws conclusions about how to make conscious choices between wants and needs.
 - c) Evaluates the choices made between wants and needs.”

(Economic Citizenship / Critical Citizenship)

Table 3 Citizenship approaches in the fifth-grade learning outcomes and process components of the Social Studies Course Curriculum

Citizenship Approaches	F	Citizenship Approaches	F
Critical Citizenship	8	Sustainable Citizenship	2
Active Citizenship	4	Constitutional Citizenship	1
Cultural Citizenship	4	Global Citizenship	1
Political Citizenship	4	Organizational Citizenship	1
Economic Citizenship	3	National Citizenship	-
Ecological Citizenship	3	Multilingual Citizenship	-
Social Citizenship	3	Turkish World Citizenship	-
Digital Citizenship	3	Energy Citizenship	-
Spatial Citizenship	3	European Union Citizenship	-
Scientific Citizenship	3		

Table 3 illustrates that the 2024 Social Studies Course Curriculum for fifth-grade learning outcomes and process components most frequently emphasizes “critical,” “active,” “cultural,” and “political” citizenship approaches; while also incorporating “economic,” “ecological,” “social,” “digital,” “spatial,” “scientific,” “sustainable,” “constitutional,” “global,” and “organizational” citizenship approaches. It is understood that the citizenship approaches not represented at all are “national,” “multilingual” citizenship, and “Turkish world,” “energy,” and “European Union” citizenship. An example of learning outcomes and process components is provided below.

“SB.5.3.1. Shares a product created about the elements of shared heritage in their province.

a) Draws conclusions about the importance of shared heritage based on the tangible and intangible cultural heritage elements in the province where they live.

b) Creates a product explaining the importance of shared heritage based on the conclusions drawn.

c) Shares the product created based on their conclusions about the importance of shared heritage.”

(Cultural Citizenship / Critical Citizenship)

Table 4 Citizenship approaches in the sixth-grade learning outcomes and process components of the Social Studies Curriculum

Citizenship Approaches	F	Citizenship Approaches	F
Critical Citizenship	8	Sustainable Citizenship	1
Cultural Citizenship	7	Constitutional Citizenship	1
Economic Citizenship	4	National Citizenship	1
Scientific Citizenship	4	Organizational Citizenship	1
Digital Citizenship	4	Turkish World Citizenship	1
Ecological Citizenship	3	Global Citizenship	-
Political Citizenship	3	Multilingual Citizenship	-
Social Citizenship	2	Energy Citizenship	-
Active Citizenship	2	European Union Citizenship	-
Spatial Citizenship	2		

When the sixth grade learning outcomes and process components of the Social Studies Course Curriculum are evaluated, it is understood that they are primarily associated with the “critical” and “cultural” citizenship approaches. This is followed by the “scientific,” “digital,” “ecological,” and “political” citizenship approaches. In addition, the learning outcomes and process components include “social,” “active,” “spatial,” “sustainable,” “constitutional,” “national,” and “organizational” citizenship approaches, as well as the “Turkish world” citizenship approach. In contrast, “global” and “multilingual” citizenship approaches, as well as ‘energy’ and “European Union” citizenship approaches, are not included in the learning outcomes and process components of the sixth grade level of the curriculum. An example supporting these findings is provided below.

“SB.6.1.2. Interprets the impact of cultural ties and national values on social unity.

a) Examines the impact of our cultural ties and national values on social unity.

b) Transforms the knowledge gained about the impact of our cultural ties and national values on social unity into a written, visual, or digital product.

c) Expresses the impact of our cultural ties and national values on social unity.”

(Cultural Citizenship / National Citizenship / Digital Citizenship)

Table 5 Citizenship approaches in the seventh-grade learning outcomes and process components of the Social Studies Course Curriculum

Citizenship Approaches	F	Citizenship Approaches	F
National Citizenship	9	Sustainable Citizenship	1
Critical Citizenship	8	Constitutional Citizenship	1
Political Citizenship	6	Spatial Citizenship	-
Cultural Citizenship	4	Organizational Citizenship	-
Social Citizenship	3	Ecological Citizenship	-

Digital Citizenship	2	Multilingual Citizenship	-
Scientific Citizenship	2	Turkish World Citizenship	-
Economic Citizenship	2	Energy Citizenship	-
Global Citizenship	2	European Union Citizenship	-
Active Citizenship	1		

When Table 5 is examined, it is understood that the “national” and “critical” citizenship approaches are prominently represented in the learning outcomes and process components of the seventh-grade Social Studies Course Curriculum. These approaches are followed by the “political” and “cultural” citizenship. In addition, the “social,” “digital,” “scientific,” “economic,” “global,” “active,” “sustainable,” and “constitutional” citizenship approaches are also reflected in the curriculum’s learning outcomes and process components. However, the “spatial,” “organizational,” “ecological,” “multilingual,” “Turkish world,” “energy,” and “European Union” citizenship approaches are not represented in the seventh-grade Social Studies Course Curriculum learning outcomes and process components. An example supporting these findings is provided below.

- “SB.7.3.3. Shares a product created about the elements of Ottoman culture and civilization
 a) Draws conclusions based on evidence regarding the fundamental characteristics of the elements of Ottoman culture and civilization.
 b) Creates a product reflecting their own opinion by using the information derived from the evidence on the fundamental characteristics of the elements of Ottoman culture and civilization.”
 (Critical Citizenship / National Citizenship / Cultural Citizenship)

Table 6 Comparison of citizenship approaches in the Social Studies Course Curriculum

Citizenship Approaches	4 th Grade	5th Grade	6th Grade	7th Grade	Total	Citizenship Approaches	4 th Grade	5th Grade	6th Grade	7th Grade	Total
Critical Citizenship	5	8	8	8	29	Spatial Citizenship	2	3	2	-	7
Cultural Citizenship	3	4	7	4	18	Global Citizenship	-	4	-	2	6
Political Citizenship	2	4	3	6	15	Constitutional Citizenship	1	1	1	1	4
Social Citizenship	4	3	2	3	12	Sustainable Citizenship	-	2	1	1	4
Economic Citizenship	3	3	4	2	12	Organizational Citizenship	-	1	1	-	2
National Citizenship	2	-	1	9	12	Turkish World Citizenship	-	-	1	-	1
Digital Citizenship	2	3	4	2	11	Multilingual Citizenship	-	-	-	-	-
Scientific Citizenship	1	3	4	2	10	Energy Citizenship	-	-	-	-	-
Active Citizenship	2	4	2	1	9	European Union Citizenship	-	-	-	-	-
Ecological Citizenship	3	3	3	-	9						

Table 6 shows that when all grade levels are considered together in the Social Studies Course Curriculum, the citizenship approaches most frequently featured in learning outcomes and process components are, respectively, “critical,” “cultural,” and “political” citizenship. Other citizenship approaches included in the program are “social,” “economic,” “national,” “digital,” “scientific,” “active,” “ecological,” “spatial,” “global,” “constitutional,” “sustainable,” “organizational,” and “Turkish world” citizenship. It is observed that the approaches of “multilingual” citizenship, “energy,” and “European Union” citizenship are not included in the program’s learning outcomes and process components. The citizenship approaches included

in the learning outcomes and process components of the Social Studies Course Curriculum at the fifth-grade level are presented below.

"SB.5.4.2. Drawing conclusions about the importance of being an active citizen in terms of its impact on social order

- a) Makes inferences about the importance of being an active citizen.
 - b) Lists the characteristics that an active citizen should possess.
 - c) Compares the characteristics of active and inactive citizens.
 - ç) Makes predictions about the impact of active citizen behavior on social order.
 - d) Evaluates the importance of being an active citizen in terms of social order."
- (Active Citizenship / Social Citizenship / Political Citizenship / Critical Citizenship)

Table 7 Citizenship approaches in the eighth grade learning outcomes and process components of the History of Turkish Revolution and Kemalism Course Curriculum

Citizenship Approaches	F	Citizenship Approaches	F
National Citizenship	13	Sustainable Citizenship	-
Critical Citizenship	8	Ecological Citizenship	-
Political Citizenship	5	Constitutional Citizenship	-
Economic Citizenship	2	Digital Citizenship	-
Scientific Citizenship	2	Organizational Citizenship	-
Global Citizenship	2	Multilingual Citizenship	-
Social Citizenship	1	Turkish World Citizenship	-
Spatial Citizenship	-	Energy Citizenship	-
Active Citizenship	-	European Union Citizenship	-
Cultural Citizenship	-		

When Table 7 is considered, an examination of the eighth-grade learning outcomes and process components of the History of the Turkish Revolution and Kemalism Course Curriculum reveals that the "national" citizenship approach is strongly emphasized, while the "critical" and "political" citizenship approaches are also among the emphasized approaches. Additionally, "economic," "scientific," "global," and "social" citizenship approaches are also present in learning outcomes and process components. Along with this, "spatial," "active," "cultural," "sustainable," "ecological," "constitutional," "digital," "organizational," "multilingual," "Turkish World," "energy," and "European Union" citizenship approaches, were not found in any learning outcomes or process components. An example supporting the findings is provided below.

"İTA.8.1.1. Interprets the political, social, and economic situation of the Ottoman Empire during the period when Mustafa Kemal was born, including its causes and consequences.

- a) Examines the conditions related to the political, social, and economic situation of the Ottoman Empire during the period when Mustafa Kemal was born.
- b) Re-expresses the political, social, and economic situation of the Ottoman Empire at the time of Mustafa Kemal's birth in their own words."

(National Citizenship / Social Citizenship / Economic Citizenship / Political Citizenship)

Table 8 Citizenship Approaches in the Curricula of Human Rights, Citizenship and Democracy, Social Studies, History of Turkish Revolution and Kemalism

Citizenship Approaches	Human Rights, Citizenship, and Democracy	Social Studies	History of Turkish Revolution and Kemalism	Citizenship Approaches	Human Rights, Citizenship, and Democracy	Social Studies	History of Turkish Revolution and Kemalism
Critical Citizenship	2	29	8	Ecological Citizenship	-	9	-
National Citizenship	2	12	13	Global Citizenship	-	6	2
Political Citizenship	3	15	5	Spatial Citizenship	-	7	-
Cultural Citizenship	-	18	-	Sustainable Citizenship	1	4	-

Scientific Citizenship	2	10	2	Organizational Citizenship	2	2	-
Social Citizenship	1	12	1	Turkish World Citizenship	-	1	-
Economic Citizenship	-	12	2	Multilingual Citizenship	-	-	-
Digital Citizenship	1	11	1	Energy Citizenship	-	-	-
Constitutional Citizenship	6	4	-	European Union Citizenship	-	-	-
Active Citizenship	4	9	-				

Table 8 shows that when the curricula for human rights, citizenship and democracy, social studies, and history of Turkish revolution and Kemalism are evaluated together, it is noteworthy that “critical” and “political” citizenship approaches are strongly emphasized in the learning outcomes and process components of the programs. These are followed by “political,” “cultural,” “active,” “national,” and “constitutional” approaches to citizenship. The curricula also address approaches to citizenship that are “social,” “scientific,” “digital,” “economic,” “ecological,” “spatial,” “global,” “sustainable,” “organizational,” and “Turkish world.” It is observed that the approaches to “multilingual,” “energy,” and “European Union” citizenship are not included in any of the three curricula. Furthermore, it has been determined that approaches to “cultural,” “economic,” “ecological,” “spatial,” “global,” and “Turkish world” citizenship, are only included in the Social Studies Curriculum, and that these citizenship approaches are not found in other curricula.

Conclusions and recommendations

In this study, the learning outcomes and process components included in the 2024 curricula of the courses in which citizenship education is delivered—human rights, citizenship and democracy; social studies; and history of Turkish revolution and Kemalism—were examined in the context of citizenship approaches. The review found that citizenship approaches were identified 24 times in the human rights, citizenship, and democracy course taught in fourth grade and 33 times in the history of Turkish revolution and Kemalism course taught in eighth grade. In addition, within the social studies course curriculum, 26 instances were identified at the fourth-grade level, 44 at the fifth-grade level, 41 at the sixth-grade level, and 42 at the seventh-grade level. Among the curricula, the Social Studies Course Curriculum stands out in terms of incorporating citizenship approaches in learning outcomes and process components. The Social Studies Course Curriculum also incorporates the widest range of citizenship approaches. Ten citizenship approaches are covered in the human rights, citizenship, and democracy course, seven in the Turkish revolution and Kemalism course, and fifteen in the social studies course. The fact that the human rights, citizenship, and democracy course focuses more on basic citizenship information, the history of Turkish Revolution and Kemalism course focuses more on historical topics, and the social studies course incorporates information related to citizenship within a multidisciplinary structure may have contributed to this situation. However, the need for the social studies course, its emergence, and the processes it has undergone to date demonstrate that the essence of social studies lies in civic education (Tay, 2023). Indeed, to support citizenship competence (National Council for the Social Studies [NCSS], 1994), developing citizenship skills (Savage and Armstrong, 1996), and to serve the purpose of citizenship education (Barr et al., 1978), the social studies course, which integration of social sciences and humanities, must inherently incorporate citizenship approaches. For this reason, in addition to constitutional, national, and political approaches to citizenship found in other curricula, the Social Studies Course Curriculum also incorporates ecological, cultural, and spatial approaches to citizenship.

According to the findings obtained from the research, the learning outcomes and process components of the Human Rights, Citizenship, and Democracy Course Curriculum most prominently emphasize the constitutional, active, and political approaches to citizenship. Four of the specific objectives of the 2024 curriculum relate to citizenship and active citizenship, while three focus on children children and their rights (Dönmez, 2025). At the same time, the curriculum aims to cultivate individuals who recognize and understand human nature, are aware of their potential to contribute to their country and the world, know their fundamental rights and freedoms, are aware of children's rights and human rights,, have a sense of responsibility for living together, are willing to participate democratically, and have a consciousness of effective citizenship (MoNE, 2024). It can be stated that knowing one's fundamental rights and freedoms corresponds to constitutional citizenship, possessing a consciousness of effective citizenship aligns with active citizenship, and being willing to participate democratically corresponds to political citizenship. Indeed, constitutional citizenship, which is most prominently featured in the program's learning outcomes and process components, refers to the awareness of each individual's equal representation, right to life, and entitlement to fundamental rights and freedoms (Mengüç, 2021). For example, the learning outcome "*İHVD.4.1.3. Interprets the fundamental rights and freedoms inherent to being human*" indicates an aim to foster constitutional citizenship, as it encompasses fundamental rights and freedoms. The second citizenship approach that features most prominently in the curriculum is active citizenship. Among the main characteristics of an active citizen are supporting egalitarian policies with a sense of social justice, approaching differences with tolerance, and voluntarily participating in activities organized for the welfare of society (Council of Europe, 2004). The learning outcome "*İHVD.4.3.2. Identifies the responsibilities required for being an active citizen*" points to the program's objective of cultivating active citizens. It is observed that the characteristics expressed in the learning-teaching practices—such as avoiding water waste, protecting natural and historical assets, keeping the environment clean, fulfilling responsibilities, paying taxes, and voting—are among the qualities of an active citizen. Political citizenship ranks third among the most frequently expressed citizenship approaches in the curriculum. It is understood that political citizenship -which encompasses knowledge, skills, and values related to political systems and structures (Arıkan & Ersöz, 2023)- is intended to be developed in the curriculum through the learning outcome "*İHVD.4.4.3. Generates ideas regarding the right to vote and be elected.*"

When examining the citizenship approaches included in the learning outcomes of the Social Studies Course Curriculum, it is observed that critical, cultural, and political citizenship are prominently expressed at all grade levels. However, it is also observed that the curriculum places particular emphasis on social citizenship at the fourth grade level, active citizenship at the fifth grade level, economic, scientific, and digital citizenship at the sixth grade level, and national citizenship at the seventh grade level. This situation can be explained by the fact that social studies serves as a key course in fostering cultural and historical awareness, developing critical and analytical thinking skills, and promoting social cohesion and solidarity (Diktaş et al., 2025). It can be stated that the learning outcome "*SB.7.6.3. Conducts scientific inquiry into a problem that may be encountered in social life*" serves to promote the critical and analytical thinking skills, as well as the social cohesion and solidarity, that the Social Studies course aims to foster in individuals. In other words, it can be stated that this learning outcome aims to instill in students a sense of critical, social, scientific, and active citizenship. Similarly, it can be observed that the learning outcome "*SB.4.3.3. Interprets the importance of recognizing elements of common heritage in one's immediate environment*" aims to instill cultural and historical awareness in students, fostering their development as cultural citizens. In a study examining the 2024 Social Studies Curriculum and fifth-grade social studies textbooks within the scope of citizenship and identity education, it was concluded that the themes of national identity, historical continuity, and cultural heritage were prominently emphasized, along with the notions of rights and

responsibilities and critical thinking (Öntaş et al., 2025). It is understood that the results obtained in the aforementioned study are similar to those obtained in present study.

As stated above, the social, economic, digital, scientific, ecological, and spatial citizenship approaches that follow the three citizenship approaches most frequently included in the learning outcomes and process components of the Social Studies Course Curriculum may stem from the multidisciplinary structure of the social studies course. As a result of the examination of the Life Science Course Curriculum in the context of citizenship approaches, it has been observed that the social, scientific, ecological, and digital citizenship approaches are frequently emphasized in the curriculum (Akyürek Tay, 2024). The fact that similar citizenship approaches were identified in this study conducted with the Social Studies Course Curriculum may indicate that the social studies course is a continuation of the life science course and that both courses are multidisciplinary in nature. For instance, economic citizenship—which is one of the aforementioned approaches—refers to individuals actively participating in their economic decisions and contributing to the welfare of society (Adalar, 2023). It is observed that the learning outcome “*SB.6.5.1. Analyzes the relationship between resources of our country and economic activities*” supports economic citizenship competencies and that the social studies course also draws upon the discipline of economics. Unlike other curricula, another citizenship approach included in the Social Studies Course Curriculum is ecological citizenship. Upon examination of the curriculum, the learning outcome “*SB.5.5.1. Interprets the impact of efficient resource use on nature and people*” has been associated with ecological citizenship. Indeed, ecological citizenship refers to the roles and responsibilities of citizens in achieving sustainable society and a conscious ecological life, and behaviors such as conserving energy, using water efficiently, and recycling waste are identified as ecological citizenship behaviors (Karatekin et al., 2019; Saiz, 2005). It is understood that the aforementioned learning outcome describes ecological citizenship behaviors through the statements “*emphasizing the value of patriotism in teaching and learning practices, enabling students to recognize the importance of protecting resources and using them consciously and sustainably.*”

When examining the learning outcomes and process components of the History of the Turkish Revolution and Kemalism Course Curriculum, it is evident that the national citizenship approach is strongly emphasized. National citizenship generally refers to an understanding in which individuals living in the same country —sharing various bonds such as language, sentiments, history, ideals, traditions, and customs —are legally and politically connected to the state and possess certain rights and responsibilities (Kaçar, 2023). Indeed, the specific objectives of the History of the Turkish Revolution and Kemalism Course Curriculum emphasize the goal of cultivating individuals with a sense of national citizenship by imparting knowledge about the past, present, and future, as well as by encouraging students to draw conclusions grounded in national values (MoNE, 2024). At this point, it can be stated that the course on history of the Turkish revolution and Kemalism, which highlights the relationship between the individual, society, and the state, contributes to the formation of national identity by reminding students of their shared history and common emotions, thereby fulfilling the goal of national citizenship education. One of the prominent findings of the study is the presence of a traditionalist tendency that can be interpreted through the strong emphasis on national citizenship in the History of the Turkish Revolution and Kemalism Course Curriculum. This traditionalist tendency is reflected to a more limited extent in the curricula of social studies and human rights, citizenship, and democracy courses. It can be said that this dilemma arising in curricula is rich in that it brings together different approaches to citizenship, but at the same time, it can generate tension due to the incompatibility between these approaches.

When the learning outcomes and process components of the courses on human rights, citizenship and democracy, social studies, history of the Turkish revolution and Kemalism are evaluated together, it is determined that the “critical,” “political,” and “national” approaches to citizenship come to the fore, while the approaches to energy citizenship, European Union

citizenship, and multilingual citizenship are not emphasized. Energy citizenship, which is not included in any of the three curricula, may potentially pose challenges for achieving the 2030 Sustainable Development Goals related to “climate action” and “affordable and clean energy” when considered alongside these objectives. Furthermore, the absence of European Union citizenship and multilingual citizenship approaches in the curricula may prevent students from acquiring these skills, which could have negative effects on Türkiye’s future European Union harmonization process.

In this study, the citizenship approaches embedded in the learning outcomes and process components of the curricula for the courses on human rights, citizenship and democracy, social studies, and history of the Turkish revolution and Kemalism were examined. In future studies, the learning and teaching experiences included in the curricula may also be addressed through a similar approach.

This research was limited to the courses on human rights, citizenship and democracy, social studies, and history of the Turkish revolution and Kemalism. In future studies, the curricula of other courses through which citizenship education is delivered at the primary and secondary education levels may also be evaluated within the context of citizenship approaches.

The results of the study revealed that the learning outcomes and process components of the curricula for the courses on human rights, citizenship and democracy, social studies, and history of the Turkish revolution and Kemalism did not include the approaches of energy citizenship, European Union citizenship, or multilingual citizenship. It was also found that the approach of citizenship in the Turkish World was present only in one learning outcome at the sixth-grade level of the Social Studies curriculum. It may be suggested that these citizenship approaches should be incorporated into future curriculum designs.

Author contribution rates

1st Author: 25%, 2nd Author: 25%, 3rd Author: 25%, 4th Author: 25%, contributed to the study.

Conflict of interest declaration

Our article titled “Citizenship education: Evaluation of curricula in the context of citizenship approaches” has no financial conflict of interest with any institution, organization or person. There is also no conflict of interest between the authors.

References

- Abanoz, G. (2021). 1967 ve 2015 yıllarında Türkiye’deki vatandaşlık ders kitaplarının çeşitli açılardan karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi*, 1(1), 75-88.
- Adalar, H. (2023). Ekonomik/finansal vatandaşlık ve eğitim. B. Bulut (Ed.), *Yeni vatandaşlık yaklaşımları ve eğitimi* içinde (ss. 131-149). Pegem Akademi.
- Akyürek Tay, B. (2024). Examining the life science course curriculum in the scope of citizenship approaches. *International Journal of Life Science and Social Studies Education (IJLSSSE)*, 2(1), 91-121. <https://doi.org/10.29329/ijlssse.2024.1081.04>
- Arıkan, İ., & Ersöz, B. (2023). Politik (siyasi) vatandaşlık ve eğitim. B. Bulut (Ed.), *Yeni vatandaşlık yaklaşımları ve eğitimi* içinde (ss. 279-293). Pegem Akademi.
- Aydın, A. (2015). Dijital vatandaşlık. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(1), 142-146.
- Balcı, A., & Tuncel, G. (2013). İlköğretim öğrencilerinin Avrupa Birliği vatandaşlığı kavramını algılamaları üzerine bir değerlendirme. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 35(35), 19-33.
- Barr, R., Barth, D., & Shermis, S.S. (1978). *The nature of the social studies*. ETC Publications.

- Baş, G., & Şentürk, C. (2011). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel vatandaşlık ve örgütsel güven algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(1), 29-62.
- Batır, K. (2017). Antlaşmalar ve Avrupa Birliği adalet divanı kararları çerçevesinde Avrupa Birliği vatandaşlığı. *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 133-159. <https://doi.org/10.29228/mjes.62>
- Bay, E., Alimbekov, A., Mete, M., Cücük, E., & Yokuş, E. (2017). "Türk dünyası birliği" algısı. *Gazi Akademik Bakış*, 11(21), 55-85. <https://doi.org/10.19060/gav.379576>
- Bilgin, N. (2014). Sosyal bilimlerde içerik analizi: Teknikler ve örnek çalışmalar. Siyasal.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Bülbül, Y., & Yılmaz, A. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre, çevre eğitimi ve çevresel vatandaşlık kavramlarına ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 5(2), 165-183.
- Çoban, E. (2024). *Sınıf öğretmenlerinin hayat bilgisi dersinde kimlik inşa etme durumları ve ders kitaplarında kimlikler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
- Çoban, E., Tay, B., & Deniz Budak, A. G. (2025). Atatürk dönemi hayat bilgisi dersi öğretim programlarında (1926-1936) inşa edilen kimlikler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 394-419. <https://doi.org/10.17679/inuefd.1575532>
- Çolak, K., & Torun, E. (2020). *İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersinde beceri öğretimi* H. Bozdemir Yüzbaşıoğlu ve S. Kaymakçı, (Ed.), *İlkokulda beceri öğretimi içinde* (ss.199-221). Pegem Akademi.
- Coşkun, V. (2009). Anayasal vatandaşlık. Köprü, 105, 143-152.
- Council of Europe. (2004). *All-European study on education for democratic citizenship policies*. Council of Europe Publishing.
- Delanty, G. (2002). Two conceptions of cultural citizenship: A review of recent literature on culture and citizenship. *The Global Review of Ethnopolitics*. 1(3), 60-66.
- Demirkol, M., & Özdemir, T. Y. (2023). Örgütsel vatandaşlık ve eğitim. B. Bulut (Ed.), *Yeni vatandaşlık yaklaşımları ve eğitimi içinde* (ss. 252-273). Pegem Akademi.
- Dere, İ., & Gökçinar, B. (2022). Değişen paradigma bağlamında vatandaşlık. İçinde E. Dinç, İ. Dere & S. Üztemur (Eds.), *Vatandaşlık bilgisi ve eğitimi* (ss.7-22). Pegem Akademi.
- Diktaş, A., Girgin, D., Satmaz, İ., & Yabanova, U. (2025). Türkiye yüzyılı maarif modeli sosyal bilgiler dersi öğretim programının solo taksonomisine göre analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 667-690. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2025.-1556985>.
- Dönmez, T. (2025). 2018 ve 2024 insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi dersi öğretim programlarının karşılaştırılması. *Temel Eğitim*, 7(27), 69-83. <https://doi.org/10.52105/temelegitim.1721062>
- Erden, M. (Tarihsiz), *Sosyal bilgiler öğretimi*. Alkim Kitapçılık.
- Ezer, F., & Aksüt, S. (2024). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enerji vatandaşlığı kavramına ilişkin metaforik algıları. *Trakya Eğitim Dergisi*, 14(Özel Sayı), 320-332. <https://doi.org/10.24315/tred.1516230>
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. (8. Baskı). Mc Graw Hill.
- Frosh, S. (2001). Psychoanalysis, identity and citizenship. In N. Stevenson (Ed.), *Culture and citizenship* (ss. 91-109). Sage.
- Gürel, D. (2016). Sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin ilköğretim 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik görüşlerinin karşılıklı olarak incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 641-660.
- Hablemitoğlu, Ş., & Özmete, E. (2012). Etkili vatandaşlık eğitimi için bir öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54. https://doi.org/10.1501/Asbd_0000000028
- Kaçar, T. (2023). Ulusal vatandaşlık ve eğitim. İçinde B. Bulut (Ed.), *Yeni vatandaşlık yaklaşımları ve eğitimi* (ss. 353-367). Pegem Akademi.
- Kan, Ç. (2009). Sosyal bilgiler eğitiminde küresel vatandaşlık. *Pamukkale University Journal of Education*, 26(26), 25-30.
- Kara, C., Topkaya, Y., & Şimşek, U. (2012). Aktif vatandaşlık eğitiminin sosyal bilgiler programındaki yeri. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, 4(3), 147-159.

- Karadaban, A., Kaplan, C., Özek, Ö., Çaksu, C., Aküzüm, F., & Aydın, M. (2023). Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelenmesi. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 9(67), 2666-2670. <http://dx.doi.org/10.29228/smrj.67567>
- Karatekin, K., Salman, M., & Uysal, C. (2019). Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık düzeylerinin karşılaştırılması. *Kastamonu Education Journal*, 27(4), 1747-1756.
- Kavuşan, S. (2023). *Küresel vatandaşlık yaklaşımı bağlamında sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitapları* (Publication No. 3073244390). [Master thesis, Ankara University]. ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Kaya, T. F. (2023). Avrupa Birliği vatandaşlığı ve eğitim. B. Bulut (Ed.), *Yeni vatandaşlık yaklaşımları ve eğitimi içinde* (ss. 49-65). Pegem Akademi.
- Kerr, D. (1999). Citizenship education: An international comparison. *International Review of Curriculum and Assessment Frameworks*, 1(1), 1-23.
- Madison, M. (1997). Fostering civic virtue: Character education in social studies. *Social Studies*, 88(1), 37-41. ERIC.
- Malkoç, S., & Ata, B. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık tiplerinin belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 54(2), 459-496. <https://doi.org/10.30964/auebfd.897458>
- Mengüç, M. (2021). *1968-2018 döneminde anayasal vatandaşlık anlayışının sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Mertens, D. M. (2010). *Research and evaluation in education and psychology integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods*. Sage Publications.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024). *İnsan hakları, vatandaşlık ve demokrasi dersi öğretim programı (4. sınıf) Türkiye yüzyılı maarif modeli*. MEB.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (4, 5, 6 ve 7. sınıf) Türkiye yüzyılı maarif modeli*. MEB.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024). *T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programı (4. sınıf) Türkiye yüzyılı maarif modeli*. MEB.
- National Council for the Social Studies [NCSS]. (1994). *Curriculum standards for social studies: Expectations of excellence*. NCSS.
- O'Byrne, D. J. (2003). *The dimensions of global citizenship: Political identity beyond the nation-state*. Frank Cass.
- O'leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project*. Sage Publications.
- Öntaş, T., Çarıkçı, S., & Çoban, O. (2025). Vatandaşlık ve kimlik eğitiminin tematik örüntüleri: Sosyal bilgiler dersine bütüncül bir yaklaşım. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi (TEBD)*, 23(2), 1810-1835. <https://doi.org/10.37217/tebd.1691156>
- Öztürk, C., & Deveci, H. (2020). Farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programlarının değerlendirilmesi. C. Öztürk (Ed.), *Farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programları içinde* (ss. 1-42). Pegem Akademi.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Pegem Akademi.
- Saiz, A. V. (2005). Globalisation, cosmopolitanism and ecological citizenship. *Environmental Politics*, 14(2), 163-178.
- Saripek, D. B. (2006). Sosyal vatandaşlık ve günümüzde yaşadığı dönüşüm: Aktif vatandaşlık (Sosyal politika açısından bir değerlendirme). *Çalışma ve Toplum*, 2(9), 67-95.
- Savage, T. V., & Armstrong, D. G. (1996). *Effective teaching in elementary social studies*. Prentice Hall.
- Şen, E. N., & Tay, B. (2023). Examination of "Coco" animated movie in terms of the value of giving importance to family unity. *International Journal of Life Science and Social Studies Education (IJLSSSE)*, 1(1), 1-40.
- Tay, B. (2017). Hayat bilgisi: Hayatın bilgisi. B. Tay (Ed.), *Etkinlik örnekleriyle hayat bilgisi öğretimi içinde* (ss. 1-43). Pegem Akademi.
- Tay, B. (2023). Sosyal bilgilerin doğası ve temelleri. Ö. Bektaş & R. Turan (Ed.), *Türkiye'de sosyal bilgiler öğretim programları içinde* (ss. 21-54). Pegem Akademi.

- Topal, M., & Oğuz Haçat, S. (2019). Demokrasi ve insan hakları kavramlarına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *Türk Akademik Yayınlar Dergisi (TAY Journal)*, 3(2), 1-24.
- Turan, S., & İbret, B. Ü. (2019). Sosyal bilgiler dersinde mekânsal vatandaşlığın öğretimine ilişkin öğretmen görüşleri. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40, 59-78. <https://doi.org/10.32003/iggei.539197>
- Türkcan, B., & Bozkurt, M. (2015). İlkokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi bağlamında kimlik, kültür ve yurttaşlık algıları. *Turkish Studies*, 10(11), 1501-1526. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8639>
- Uğurlu, C. T. (2011). Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye’de vatandaşlık eğitimi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(37), 153-169.
- Ulukaya Öteleş, Ü. (2023). Çok dilli vatandaşlık ve eğitim. B. Bulut (Ed.), *Yeni vatandaşlık yaklaşımları ve eğitimi* içinde (ss. 85-98). Pegem Akademi.
- Üstel, F. (2005). *Makbul Vatandaş'ın peşinde: II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. (5. Baskı). İletişim Yayınları.
- Utkugün, C. (2021, Nisan). Öğretmen adayı görüşlerine göre fen bilimleri dersinde vatandaşlık eğitimi. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES 2021)*, Antalya, Türkiye.
- Yıldırım, C. (2018). *Ortaöğretim öğrencilerinin demokratik vatandaşlık tutumlarının resmi ve örtük program açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.

Vatandaşlık eğitimi: Öğretim programlarının vatandaşlık yaklaşımları bağlamında değerlendirilmesi

Eylem Çoban¹ , Esra Nihlenur Şen² , Betül Akyürek Tay³ , Bayram Tay⁴

¹ Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye; ² Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, Türkiye; ³ Millî Eğitim Bakanlığı, Kırşehir, Türkiye; ⁴ Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir, Türkiye.

ÖZET

Vatandaşlık, bireyin toplumsal yaşamla bütünleşmesini, hak ve sorumluluklarının bilincine varmasını ve demokratik değerlere bağlılık geliştirmesini sağlayan temel bir süreçtir. Bu sürecin desteklenmesi eğitim sisteminin temel hedeflerinden biridir. Eğitim ile bireylerin topluma aidiyet duygusu kazanmaları, etkin vatandaşlık bilincine sahip olmaları ve demokratik kültürü içselleştirmeleri amaçlanmaktadır. Çeşitli dersler ve öğretim programları aracılığıyla bu amaç sistemli bir şekilde desteklenmektedir. Sosyal bilgiler, insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi ile T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersleri Türkiye’de bireylerin iyi ve etkin vatandaşlar olarak yetişmelerini sağlamak üzere okutulan derslerdendir. Bu çerçevede araştırmada 2024 sosyal bilgiler, insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi ile T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük öğretim programlarında yer alan öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinin vatandaşlık yaklaşımları kapsamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi ile yürütülmüştür. Araştırmanın veri kaynakları 2024 sosyal bilgiler, insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi ile T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersleri öğretim programlarıdır. Verilerin analizinde doküman analizi işe koşulmuştur. Öğretim programlarının öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinin analiz edilmesi ile insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi dersi öğretim programında anayasal, aktif ve politik vatandaşlık; sosyal bilgiler dersi öğretim programında eleştirel, kültürel ve politik vatandaşlık; T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında ulusal, eleştirel ve politik vatandaşlık yaklaşımlarının en çok yer verilen vatandaşlık yaklaşımları olduğu tespit edilmiştir. Çok dilli vatandaşlık ile enerji ve Avrupa Birliği vatandaşlığı yaklaşımlarının incelenen üç öğretim programının da öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde yer almadığı belirlenmiştir. Bireylerin iyi ve etkin vatandaşlar olarak yetişmelerini desteklemek amacıyla, mevcut öğretim programlarında eksikliği görülen vatandaşlık yaklaşımlarının öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri ile bütünleştirilmesi önerilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Vatandaşlık eğitimi, öğretim programı, vatandaşlık yaklaşımları.

Giriş

Ülkeler, varlıklarını devam ettirebilmek ve topluma istenilen niteliklere sahip üyeler kazandırabilmek için iyi vatandaşlar yetiştirmeyi temel amaç edinmiştir. İyi vatandaşın beklenen nitelikler doğrultusunda yetiştirilen bireyler; devletin istikrarlı bir şekilde varlığını sürdürmesine, etkili bir işleyiş kazanmasına ve vatandaşlık bilincinin oluşmasına katkı sağlamaktadır (Akyürek Tay, 2024; Çoban vd., 2025). Ayrıca insan haklarına saygılı, demokratik bir düşünce tarzının yerleşmesine ve toplumun devamı ile bütünlüğünü koruyacak değerlerin nesilden nesile aktarılmasında rol oynamaktadır (Şen ve Tay, 2023; Topal vd., 2019). Bu noktada, eğitim kurumlarına bireyleri istenilen niteliklere sahip vatandaşlar olarak yetiştirme rolü verilmiştir. Bireyi vatandaş olarak yetiştirme etkili bir vatandaşlık eğitimi ile mümkündür (Çoban, 2024; Hablemitoğlu vd., 2012; Kerr, 1999;). Çünkü eğitimin temel amacı ülkeye ve dünyaya fayda sağlayan vatandaşlar yetiştirmektir (Kan, 2009).

Vatandaşlık eğitimi, bireyin toplumun ihtiyaç duyduğu bilgi, beceri, tutum ve değerler doğrultusunda, formal ve informal öğrenme ortamlarında gerçekleşen, yaşam boyu devam eden bir süreç olarak ifade edilebilir. Nitekim toplumlar, kendi ihtiyaçlarına uygun vatandaş profilini tanımlayarak söz konusu niteliklere sahip vatandaş yetiştirilmesini sağlamak amacıyla eğitim programlarına belirli dersleri dahil etmektedir (Üstel, 2005). Bu noktada, Türkiye’de de etkili vatandaş profilini yetiştirmek amacıyla eğitim programları geliştirilmekte ve programda öngörülen nitelikler çeşitli dersler aracılığıyla öğrencilere kazandırılmaktadır. Türkiye’de vatandaşlık eğitimi programı hayat bilgisi, sosyal bilgiler, insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi, tarih, Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük ile coğrafya gibi derslerden oluşmaktadır (Tay, 2017).

İlköğretimde vatandaşlık eğitimi bilginin kazandırılmasından çok toplumun hayatını oluşturan ilkelerin öğretimini esas almaktadır (Uğurlu, 2011). Belirtilen ilkeler bireylerin demokratik değerleri içselleştiren, hak ve sorumluluklarının farkında olan, eleştirel düşünebilen, toplumsal sorunlara duyarlı ve çözüm üretebilen etkin yurttaşlar olarak yetişmesini sağlamaktır. Ayrıca, toplumsal bütünlüğü güçlendiren ortak değerlerin aktarılması, kimlik ve aidiyetin pekiştirilmesi, insan haklarına saygılı, kültürel farklılıklara hoşgörülü bireylerin yetiştirilmesi de bu eğitimin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle bu ilkelerin gerçekleşmesinde ve bireylerin vatandaşlık kazanmalarında ilköğretim döneminin önemli olduğu ifade edilebilir.

İlköğretim döneminde vatandaşlık eğitim programı olarak öğretimi gerçekleştirilen sosyal bilgiler dersi, ilköğretim okullarında öğrencilerin sorumlu vatandaşlar olarak yetişmesini hedefleyen bir eğitim süreci olarak tanımlanmıştır (Erden, Tarihsiz; Öztürk ve Deveci, 2020). Bu ders, geleceği şekillendirecek bireylerin, vatandaşlık bilgisi, becerisi ve değerleriyle donatılması açısından önemli bir rol oynamaktadır (Madison, 1997). Benzer şekilde insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi dersi Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2015–2016 yılından itibaren ilköğretim dördüncü sınıfta verilmeye başlanmıştır (Gürel, 2016). Bu ders iyi vatandaş yetiştirme hedefinin yanı sıra toplum ile bütünleşmiş iyi vatandaşta olması gereken nitelikleri de kazandırmayı hedeflemektedir (Çolak ve Torun, 2020). T. C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi ise öğrencilerin Atatürk’ü tanıyıp rol model almalarını, Millî Mücadele ve Türk İnkılabı’nın önemini kavramalarını, Atatürk ilke ve inkılaplarının Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli olduğunu anlamalarını ve tarih bilinci, millî kimlik, medeniyet değerleri ile evrensel sorumluluk bilinci kazanmalarını hedeflemektedir (MEB, 2024). Dolayısıyla Türkiye’de öğretimi gerçekleştirilen sosyal bilgiler, insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi ile T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersleri bireylerin yalnızca vatandaşlığa ilişkin bilgi edinmelerini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda farklı vatandaşlık yaklaşımlarını benimseyen bireyler olarak yetişmelerine katkıda bulunmaktadır. Belirtilen yaklaşımlar arasında aktif (etkin) vatandaşlık, ulusal vatandaşlık, Türk Dünyası vatandaşlığı, sosyal vatandaşlık, politik vatandaşlık, örgütsel vatandaşlık, mekânsal vatandaşlık, ekonomik (finansal) vatandaşlık, sürdürülebilir vatandaşlık, kültürel vatandaşlık, enerji vatandaşlığı, eleştirel vatandaşlık, çok dilli vatandaşlık, bilimsel vatandaşlık, küresel vatandaşlık, ekolojik (çevresel) vatandaşlık, dijital vatandaşlık, Avrupa Birliği (AB) vatandaşlığı ve anayasal vatandaşlık bulunmaktadır.

Aktif (etkin) vatandaşlık; toplumun farklı kesimlerinden bireylerin karar alma süreçlerine daha etkin katılımını teşvik eden ve geçmişte devlet tarafından sağlanan bazı toplumsal ihtiyaç ve hizmetlerin artık vatandaşlar tarafından karşılanmasını öngören yaklaşımdır (Kara vd., 2012). Bu yaklaşım kapsamına siyasette aktif rol alma, toplumsal ve kamusal yaşama katılım gösterme, karar alma süreçlerine katılıma, toplumun bir üyesi gibi hissetme ve toplum için iş birliği yapma gibi davranışları almaktadır.

Ulusal vatandaşlık; belirli bir bölgesel sınırın varlığına, aynı devlet çatısı altında bulunma durumuna, bireylerin eşit haklara sahip olmalarına ve ulus-devlet anlayışının mevcudiyetine dayanmaktadır (Dere ve Gökçınar, 2022). Ulusal vatandaşlık; bireylerin haklarını bilmesini ve kullanmasını, sorumluluklarını yerine getirmesini, kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesine

katkı sağlamasını, ayrıca demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya yönelik çaba göstermesini ifade etmektedir.

Türk dünyası vatandaşlığı; Türk dünyası fertlerinin ortak kimlik ve benzerliklerinden yola çıkarak ortak paydada hareket edebilme bilincini ve bu statünün var olması gerektiğine dair güçlü bir aidiyet duygusunu ifade etmektedir (Bay vd., 2017). Yaklaşım temeline Türk dünyası coğrafyasında dil, tarih, kültür, sanat, eğitim, ekonomi gibi alanlarda ortak hareket etme anlayışını almaktadır.

Sosyal vatandaşlık; bireylerin ekonomik refah ve güvenlik hakkından başlayarak sosyal mirasın tamamını paylaşma hakkına ve toplumda hâkim olan standartlara uygun, modern ve çağdaş bir yaşam sürdürme hakkıdır (Sarıpek, 2006). Ayrıca sosyal vatandaşlık anlayışı, bireylerin yalnızca siyasal haklarla değil; eğitim, sağlık, barınma, sosyal hizmetler, sosyal güvenlik, çevre, çalışma ve askerlik gibi temel alanlardaki haklarla da desteklenmesini öngörmektedir.

Politik vatandaşlık; politik bir gücün birer üyesi olma ya da bu yapılardan birinin seçmeni olmak koşuluyla siyasi güce ve toplumsal alana katılımıdır (Türkcan ve Bozkurt, 2015; Yıldırım, 2018). Politik vatandaşlık yaklaşımı bireylerin kamusal konulara aktif katılımını; siyasal sistem, devletin temel organları ile bunların görev, sorumluluk ve karşılıklı ilişkilerine dair bilgi sahibi olmasını, siyasi haklarını kullanarak sorumluluklarını yerine getirmesini desteklemektedir.

Örgütsel vatandaşlık; örgütün etkinliğini ve verimliliğini artırmak amacıyla, bireylerin gönüllü olarak örgüt için önemli faaliyetlerde bulunmasını ifade eder (Baş ve Şentürk, 2011). Bu vatandaşlık yaklaşımında, bireyler gönüllü olarak fazladan davranışlar sergiler; bu davranışlar herhangi bir beklentiye dayanmaz ve karşılığında ödüllendirme ya da cezalandırma uygulanmaz (Demirkol ve Özdemir, 2023). Bu yaklaşım ekstra rol davranışları, çalışanların örgüte gönüllü katkıda bulunarak iş birliği, uyum ve bağlılığı artırmalarını sağlarken genellikle doğrudan bir ödül beklentisi içermez.

Mekânsal vatandaşlık; günlük hayatta karşılaşılan sorunlara yönelik çözümler üretirken, bu çözümlerin uygulanma süreçlerinde coğrafi bilgiler ve mekânsal teknolojilerden yararlanarak daha bilinçli olmalarını amaçlamaktadır (Turan ve İbret, 2019). Bireylerin buldukları mekânı çok yönlü olarak tanımasını, fiziki özelliklerini bilmesini, bu bilgileri karşılaştırıp yorumlamasını, mekânsal teknolojiler aracılığıyla coğrafi bilgilere ulaşma gibi davranışları içermektedir.

Ekonomik (finansal) vatandaşlık; bireylerin ekonomik ve finansal bilgi ve becerilerini kullanarak bilinçli ekonomik kararlar almasını, ekonomik etkinliklere katılım göstermesini ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamasını ifade etmektedir. Bu bağlamda ekonomik ve finansal vatandaşlık kavramları birbirini tamamlayarak bireyin hem ekonomik hem de finansal konulardaki bilgi ve becerilerini etkin bir şekilde kullanmasını öngörmektedir (Adalar, 2023).

Sürdürülebilir vatandaşlık; ekolojik vatandaşlık, yeşil vatandaşlık, çevresel vatandaşlık olarak da ifade edilmektedir (Utkugün, 2021). Sürdürülebilir vatandaş, çevre sorunlarıyla aktif olarak ilgilenen, bilinçli davranan, çevresini de bilinçlendiren, çevre eğitimi almış ve çevresindeki bireyleri doğa konusunda bilgilendiren; aynı zamanda çevreyi koruyan ve çevreye duyarlı kişidir (Bülbül ve Yılmaz, 2019).

Kültürel vatandaşlık; yalnızca resmi bir yere ait olmayı değil, aidiyet hissinin içselleştirilmesini de gerektiren; hak ve özgürlüklerin yanı sıra kimlik, aidiyet, katılım ve sorumluluk gibi bileşenleri de kapsayan bir vatandaşlık anlayışıdır (Delanty, 2002; Frosh, 2001). Kültürel vatandaşlık, bireylerin kendi kültürünü ve diğer kültürleri anlayabilmesini, kültürel değişimi öngörebilmesini, kültürel açıdan yaratıcılık sergileyebilmesi biçimindeki davranışları ifade eder.

Enerji vatandaşlığı; vatandaşların enerjiye geçiş sürecinde önemli bir rol üstleneceği fikri ile ortaya çıkan bir kavramdır (Ezer ve Aksüt, 2024). Enerji vatandaşlığı, bireylerin iklim değişikliğine karşı duyarlılık göstererek sürdürülebilir enerji kullanımını içselleştirme, yenilenebilir enerji

kaynaklarının üretim ve tüketimini teşvik etme, enerji tasarrufuna önem verme ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını gözetmedir.

Eleştirel vatandaşlık; açık görüşlülüğü ve hoşgörüyü destekleyen; toplumsal ve siyasal sistemi sorgulamayı ve bu sistemlerin altında yatan nedenleri eleştirel bir bakış açısıyla görmeyi gerekli kılan bir vatandaşlık yaklaşımıdır (Malkoç ve Ata, 2021). Bu yaklaşım bireylerin karşılaştıkları bilgileri sorgulayabilmesini, etki altında kalmadan özgür kararlar alabilmesini, bilginin mutlak doğruluğunu sorgulamasını ve düşünce özgürlüğünü benimsemesini ifade etmektedir.

Çok dilli vatandaşlık; bireylerin birden fazla dili bilmesi ve konuşabilmesinin yanı sıra, bu dillerin öğrenilmesine yönelik eğitim alma veya verme, göçmen ve farklı topluluklara dil öğretme ve dil öğrenimini teşvik etmektedir. Ayrıca Ulukaya Öteleş (2023), yalnızca çok kültürlü toplumlar için önem taşıyan çok dilli vatandaşlığın, günümüzde sınırların bulanıklaşması ile tüm toplumlarda önem kazandığını belirtmiştir.

Bilimsel vatandaşlık; bireylerin bilimsel bilgiye dayalı kararlar alarak toplumsal sorunların çözümünde aktif rol üstlenmelerini sağlayan bir vatandaşlık yaklaşımıdır (Akyürek Tay, 2024). Ayrıca bireylerin öğrenmeye istekli olarak bilgiye katılım sağlamasını, bilimsel okuryazarlık becerilerini kullanmasını ve bilimsel açıdan yeterli olmayı ifade etmektedir.

Küresel vatandaşlık; küreselleşmenin etkisi ve vatandaşlığın ulus-devlet ötesi boyutları çerçevesinde şekillenen, yeni bir vatandaşlık anlayışını temsil etmektedir (O'Byrne, 2003). Bu vatandaşlık yaklaşımı bireylerin küresel çapta tüm insanlığa hizmet etmesini, uluslararası boyuttaki sorunlarla ilgilenmesini, farklı coğrafyalardaki küresel vatandaşlarla iletişim kurmasını ve dünya vatandaşlığı bilinci geliştirmesini ifade etmektedir.

Ekolojik vatandaşlık; bireylerin küresel ölçekte çevresel duyarlılık göstermesi ve ekolojik dengenin korunması için aktif rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Belirtilen yaklaşım bireylerin sürdürülebilir tüketim anlayışını benimsemesini, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uygun hareket etmesini, çevresel faaliyetlere aktif katılım göstermesini kapsamaktadır.

Dijital vatandaşlık; bireylerin internet ortamında etik ve evrensel kurallar çerçevesinde hareket ederek her türlü tehlikenin farkında olmasını gerektirmektedir (Aydın, 2015). Ayrıca dijital vatandaşlık yaklaşımı bireylerin dijital ortamdaki bilgilerin doğruluğunu sorgulamasını, sanal dünyada demokrasiyi ve insan haklarını teşvik etmesini ve dijital platformlarda pozitif bir şekilde var olmasını içermektedir.

Avrupa Birliği vatandaşlığı; AB üyesi devletlerin vatandaşlarına sunulan ve klasik vatandaşlıktan farklı olarak devletten bağımsız haklar sağlayan ikincil bir statü olup, sanat, siyaset, ekonomi, eğitim, hukuk ve spor gibi alanlarda birlik duygusunu pekiştirmeyi amaçlamaktadır (Batır, 2017; Kaya, 2023). Bu vatandaşlık yaklaşımı bireylere birliğe bağlı ülkelerde ikamet etme, çalışma ve seyahat etme imkânı; geniş haklara sahip olma, ikamet ediyorsa seçme ve seçilme hakkı ile diplomatik korumadan yararlanma gibi haklar sunmaktadır.

Anayasal vatandaşlık; etnik, dini ve kültürel kimliğin ayrıcalıklı olarak tanınmayacağı, aksine her bireyin eşit olduğu ve farklılıklara saygı duyulduğu bir ortamda bireylerin devlet ile kurmuş olduğu aidiyetin gelişeceğini savunan yaklaşımdır (Coşkun, 2009). Anayasal vatandaşlık yaklaşımı farklı unsurların barış ve adalet içinde bir arada yaşamasını, toplumu oluşturan çeşitli kimliklerin farklılıklarını kabul ederek varlıklarını sürdürebilmesini ve yasalar önünde hukuksal ve siyasal eşitliğini içermektedir.

İlgili alan yazını incelendiğinde hayat bilgisi dersi öğretim programında vatandaşlık yaklaşımları (Akyürek Tay, 2024), 1967-2015 yılları arasında okutulan ders kitaplarında vatandaşlık yaklaşımları (Abanoz, 2021), sosyal bilgiler dersi öğretim programı ile ders kitaplarında küresel vatandaşlık (Kavuşan, 2023), sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enerji vatandaşlığı kavramına yönelik algıları (Ezer ve Aksüt, 2024), ilköğretim öğrencilerinin Avrupa Birliği vatandaşlığı algıları (Balcı ve Tuncel, 2013) üzerinde çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Vatandaşlık yaklaşımlarına

ilişkin çalışmalar büyük ölçüde tek bir ders veya tek bir yaklaşım üzerine yoğunlaşmaktadır. Ayrıca sosyal bilgiler, insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi, T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersleri kapsamında vatandaşlık yaklaşımlarının birlikte incelendiği ve kapsamlı bir çerçeveye sunan herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu nedenle yeni öğretim programlarının vatandaşlık yaklaşımlarını karşılama durumlarını belirlemek amacıyla araştırmada sosyal bilgiler, insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi, T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi kapsamında, çeşitli vatandaşlık yaklaşımları ele alınmıştır. Araştırma Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli temel alınarak geliştirilen 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. Sınıflar), 2024 İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı (4. Sınıf) ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı (8. Sınıf) öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde vatandaşlık yaklaşımlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda araştırmada aşağıda yer alan problem ve alt problemlerine yanıt aranmıştır:

Öğretim programlarının öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde hangi vatandaşlık yaklaşımları yer almaktadır?

1. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde hangi vatandaşlık yaklaşımları yer almaktadır?
2. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı'nın öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde hangi vatandaşlık yaklaşımları yer almaktadır?
3. T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı'nın öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde hangi vatandaşlık yaklaşımları yer almaktadır?

Yöntem

Araştırmanın deseni

Araştırmada, insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi, sosyal bilgiler ile T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük derslerinin öğretim programlarında yer alan öğrenme çıktılarının, vatandaşlık yaklaşımları bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve verilerin toplanmasında doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, programlar, uygulamalar veya ortamların derinlemesine incelenmesini sağlayan; bununla birlikte ilişkiler, eylemler, durumlar ve materyallerin niteliğini açığa çıkarmayı amaçlayan bir araştırma yöntemidir (Fraenkel vd, 2012; Mertens, 2010). Tek başına kullanılabilen bir araştırma tekniği olarak doküman inceleme ise araştırma konusu ile ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin sistematik olarak incelenmesi sürecini ifade etmektedir (Bowen, 2009; Karadaban vd., 2023). Bu süreç doğrultusunda araştırmada vatandaşlık yaklaşımları inceleme konusu yapılırken, öğretim programları yazılı materyaller olarak kullanılmıştır.

Araştırmada veri kaynakları

Araştırmanın veri kaynağı belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme, önceden belirlenmiş kriterleri karşılayan tüm durumların incelenmesini ve değerlendirilmesini sağlayan bir örnekleme yöntemidir (Patton, 2014). Bu çalışmada, Türkiye'de ilköğretim döneminde bireylerin iyi ve etkin vatandaşlar olarak yetişmelerini destekleyen dersler ölçüt olarak alınmış ve bu doğrultuda öğretimi gerçekleştirilen sosyal bilgiler, insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi ile T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük derslerinin öğretim programları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın veri kaynağını Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli temel alınarak geliştirilen ve 2024 yılında yayımlanan "İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi (4. Sınıf) Öğretim Programı", "Sosyal Bilgiler Dersi (4, 5, 6 ve 7. Sınıf) Öğretim Programı" ve "T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı (8. Sınıf)" oluşturmaktadır.

Araştırmada süreç

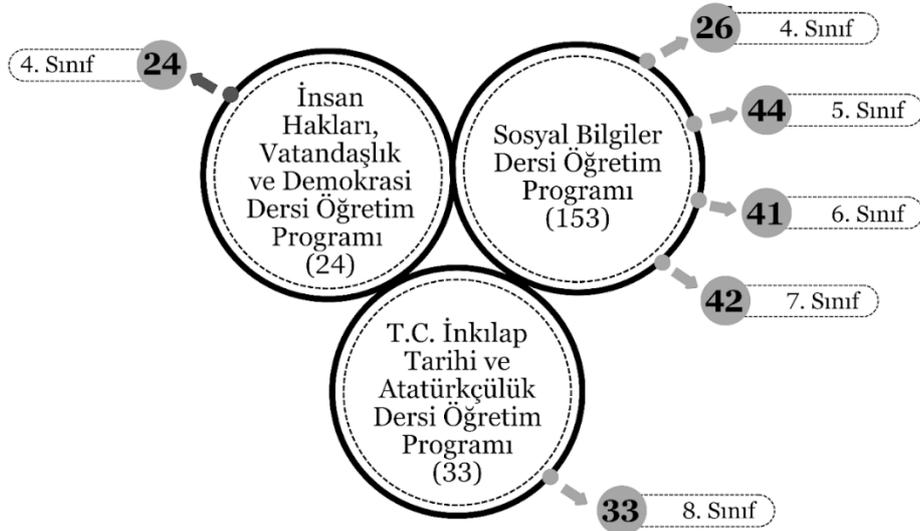
Araştırma, O'Leary (2017) tarafından önerilen altı aşamalı doküman inceleme yöntemi doğrultusunda yürütülmüş olup; bu aşamalar "planlama, toplama, gözden geçirme, sorgulama, düşün/iyileştir ve veri analizi"ni kapsamaktadır. Doküman inceleme yönteminin ilk aşamasını oluşturan planlama sürecinde, araştırmacının amacı netleştirilmiş ve bu amaca hizmet edecek dokümanlar belirlenmiştir. Çalışmada, öğretim programlarının öğrenme çıktılarındaki yer alan vatandaşlık yaklaşımlarını belirlemek amaçlanmış ve araştırmacının dokümanlarını yalnızca vatandaşlığa ilişkin bilgi edinmelerini sağlamakla kalmayıp aynı zamanda farklı vatandaşlık yaklaşımlarını benimseyen bireyler olarak yetişmelerine katkıda bulunduğu düşünülen sosyal bilgiler, insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi ile T.C inkılap tarihi ve derslerinin öğretim programları oluşturmuştur. Araştırmacının toplama aşamasında veri kaynakları olarak belirlenen öğretim programlarına, MEB Talim ve Terbiye Kurulu'nun resmî internet sayfası aracılığıyla erişilmiştir. Ardından, araştırma üçüncü, dördüncü ve beşinci adımlar olan gözden geçirme, sorgulama ve düşün/iyileştir aşamalarıyla sürdürülmüştür. Bu aşamalarda belgelerin geçerlilik ve güvenilirliği kontrol edilmiş, içerik derinlemesine incelenmek üzere tekrar tekrar okunmuş ve çalışma planı geliştirilmiştir. Son aşama olan veri analizinde kullanılacak kategorilerin belirlendiği kapalı yaklaşım (Bilgin, 2014) tercih edilmiştir. Çalışmanın kategorileri literatür taraması sonucunda oluşturulmuş vatandaşlık yaklaşımlarına dayalı olarak analiz edilmiştir. Dokümanların analizinde MAXQDA 24 programı kullanılmış ve kategorileri temsil eden vatandaşlık yaklaşımları programın kod sistemine aktarılmıştır. Kod sistemine dair örnek görsel aşağıda yer verilmiştir.

Görsel 1 Örnek kod sistemi

Kod sisteminin güvenilirliğini sağlamak amacıyla ilk olarak araştırmacıların oluşturduğu kodlar kendi kategorileri ile karşılaştırılmış ve free-marginal kappa değeri .95 olarak hesaplanmıştır. Daha sonra kodlar ve kod sistemi vatandaşlık eğitimi alanına odaklanan bir akademisyen tarafından değerlendirilmiş ve alınan geri bildirimler ile tekrar düzenlenmiştir. Veri analizinin tamamlanmasının ardından öğretim programlarına ilişkin bulgular tablolar aracılığıyla sunulmuştur. Ayrıca, bulguları desteklemek amacıyla dokümanlardan seçilen doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Bulgular

Öğretim programlarının öğrenme çıktısı ve süreç bileşenlerinde yer verilen vatandaşlık yaklaşımları aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1 Öğretim programlarının öğrenme çıktılarında vatandaşlık yaklaşımları

Şekil 1 incelendiğinde, vatandaşlık yaklaşımlarının öğretim programlarının öğrenme çıktılarında yer aldığı görülmektedir. İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı, dördüncü sınıf düzeyinde 24 öğrenme çıktısı ile bu yaklaşımları içermektedir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kapsamında ise vatandaşlık yaklaşımlarının, dördüncü sınıfta 26, beşinci sınıfta 44, altıncı sınıfta 41 ve yedinci sınıfta 42 öğrenme çıktısında temsil edildiği belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı sekizinci sınıf düzeyinde 33 öğrenme çıktısında vatandaşlık yaklaşımlarına yer vermektedir.

Öğrenme çıktılarında yer verilen vatandaşlık yaklaşımlarına İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programında "İHVD.4.1.2. Çocuk haklarıyla ilgili kanıta dayalı olarak oluşturduğu ürünü paylaşabilme" (Anayasal Vatandaşlık); Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında "SB.4.3.1. Geçmişten günümüze çocuk oyun ve oyuncaklarının değişimini karşılaştırabilme" (Kültürel Vatandaşlık); T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programında "İTA.8.1.1. Mustafa Kemal'in doğduğu dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik durumu neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme" (Ulusal Vatandaşlık) ifadeleri örnek gösterilebilir.

Tablo 1 İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı dördüncü sınıf öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde vatandaşlık yaklaşımları

Vatandaşlık Yaklaşımları	F	Vatandaşlık Yaklaşımları	F
Anayasal Vatandaşlık	6	Ekonomik Vatandaşlık	-
Aktif Vatandaşlık	4	Ekolojik Vatandaşlık	-
Politik Vatandaşlık	3	Kültürel Vatandaşlık	-
Ulusal Vatandaşlık	2	Küresel Vatandaşlık	-
Bilimsel Vatandaşlık	2	Mekânsal Vatandaşlık	-
Örgütsel Vatandaşlık	2	Çok Dilli Vatandaşlık	-
Eleştirel Vatandaşlık	2	Türk Dünyası Vatandaşlığı	-
Sosyal Vatandaşlık	1	Enerji Vatandaşlığı	-
Dijital Vatandaşlık	1	Avrupa Birliği Vatandaşlığı	-
Sürdürülebilir Vatandaşlık	1		

Tablo 1 incelendiğinde İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı dördüncü sınıf öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde vatandaşlığın "anayasal", "aktif" ve "politik" vatandaşlık yaklaşımlarında yoğunlaştığı, bununla birlikte "ulusal", "bilimsel", "örgütsel"

ve “eleştirel” vatandaşlık yaklaşımları ile de temsil edildiği görülmektedir. Ayrıca öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde “sosyal”, “dijital” ve “sürdürülebilir” vatandaşlık yaklaşımlarının daha sınırlı bir biçimde yer aldığı anlaşılmaktadır. Ancak öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde “ekonomik”, “ekolojik”, “kültürel”, “küresel”, “mekânsal” vatandaşlık yaklaşımlarına ve “Türk dünyası”, “enerji”, “çok dilli” ve “Avrupa Birliği” vatandaşlığı yaklaşımlarına yer verilmediği anlaşılmaktadır. İnsan Hakları ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı’nda yer alan “anayasal” ve “ulusal” vatandaşlık yaklaşımlarını yansıtan bir bulgu aşağıda verilmiştir.

“İHVD.4.3.1. Vatandaş olmanın getirdiği hak ve özgürlükleri yorumlayabilme

- Vatandaş olmanın getirdiği hak ve özgürlükleri örnekler üzerinden inceler.
- Vatandaş olmanın getirdiği hak ve özgürlükleri sözlü, yazılı, görsel vb. şekillerde ifade eder.
- Vatandaş olmanın getirdiği hak ve özgürlükleri kendi hayatından örnekler kullanarak yeniden açıklar.”

(Anayasal Vatandaşlık / Ulusal Vatandaşlık)

Tablo 2 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı dördüncü sınıf öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde vatandaşlık yaklaşımları

Vatandaşlık Yaklaşımları	F	Vatandaşlık Yaklaşımları	F
Eleştirel Vatandaşlık	5	Bilimsel Vatandaşlık	1
Sosyal Vatandaşlık	4	Anayasal Vatandaşlık	1
Kültürel Vatandaşlık	3	Sürdürülebilir Vatandaşlık	-
Ekonomik Vatandaşlık	3	Küresel Vatandaşlık	-
Ekolojik Vatandaşlık	3	Örgütsel Vatandaşlık	-
Politik Vatandaşlık	2	Çok Dilli Vatandaşlık	-
Aktif Vatandaşlık	2	Türk Dünyası Vatandaşlığı	-
Dijital Vatandaşlık	2	Enerji Vatandaşlığı	-
Mekânsal Vatandaşlık	2	Avrupa Birliği Vatandaşlığı	-
Ulusal Vatandaşlık	2		

Tablo 2’de görüldüğü üzere 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın dördüncü sınıf öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde yoğun olarak “eleştirel”, “sosyal”, “kültürel”, “ekonomik” ve “ekolojik” vatandaşlık yaklaşımları yer almaktadır. Aynı zamanda “politik”, “aktif”, “dijital”, “mekânsal”, “ulusal”, “bilimsel” ve “anayasal” vatandaşlık yaklaşımlarına da rastlanmıştır. Bununla birlikte “sürdürülebilir”, “küresel”, “örgütsel”, “çok dilli” vatandaşlık ve “Türk dünyası”, “enerji”, “Avrupa Birliği” vatandaşlığı yaklaşımlarının programın dördüncü sınıf seviyesindeki öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde bulunmadığı tespit edilmiştir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan, “ekonomik” ve “eleştirel” vatandaşlık yaklaşımlarını yansıması bakımından örnek olan dördüncü sınıf öğrenme çıktısı ve süreç bileşenleri aşağıda verilmiştir.

“SB.4.5.2. İstek ve ihtiyaçları arasındaki bilinçli seçimleri hayatına yansıtabilme

- İstek ve ihtiyaç kavramlarına ilişkin deneyimleri inceler.
- İstek ve ihtiyaçları arasında bilinçli seçim yapmaya yönelik çıkarımda bulunur.
- İstek ve ihtiyaçları arasında yaptığı seçimleri değerlendirir.”

(Ekonomik Vatandaşlık / Eleştirel Vatandaşlık)

Tablo 3 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı beşinci sınıf öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde vatandaşlık yaklaşımları

Vatandaşlık Yaklaşımları	F	Vatandaşlık Yaklaşımları	F
Eleştirel Vatandaşlık	8	Sürdürülebilir Vatandaşlık	2
Aktif Vatandaşlık	4	Anayasal Vatandaşlık	1
Kültürel Vatandaşlık	4	Küresel Vatandaşlık	1
Politik Vatandaşlık	4	Örgütsel Vatandaşlık	1
Ekonomik Vatandaşlık	3	Ulusal Vatandaşlık	-
Ekolojik Vatandaşlık	3	Çok Dilli Vatandaşlık	-
Sosyal Vatandaşlık	3	Türk Dünyası Vatandaşlığı	-
Dijital Vatandaşlık	3	Enerji Vatandaşlığı	-
Mekânsal Vatandaşlık	3	Avrupa Birliği Vatandaşlığı	-
Bilimsel Vatandaşlık	3		

Tablo 3 incelendiğinde 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın beşinci sınıf öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde en fazla "eleştirel", "aktif", "kültürel" ve "politik" vatandaşlık yaklaşımlarının yer aldığı; bununla birlikte "ekonomik", "ekolojik", "sosyal", "dijital", "mekânsal", "bilimsel", "sürdürülebilir", "anayasal", "küresel" ve "örgütsel" vatandaşlık yaklaşımlarının da bulunduğu görülmektedir. Hiç yer verilmeyen vatandaşlık yaklaşımlarının ise "ulusal", "çok dilli" vatandaşlık ve "Türk dünyası", "enerji", Avrupa Birliği" vatandaşlığı olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinden bir örnek aşağıda sunulmuştur.

- "SB.5.3.1. Yaşadığı ildeki ortak miras öğelerine ilişkin oluşturduğu ürünü paylaşabilme
- Yaşadığı ildeki somut ve somut olmayan kültürel miras öğelerinden hareketle ortak mirasın önemi hakkında çıkarım yapar.
 - Yapılan çıkarımlardan hareketle ortak mirasın önemini açıklayan bir ürün oluşturur.
 - Ortak mirasın önemi hakkında çıkarımlarına dayalı olarak oluşturduğu ürünü paylaşır."
- (Kültürel Vatandaşlık / Eleştirel Vatandaşlık)

Tablo 4 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı altıncı sınıf öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde vatandaşlık yaklaşımları

Vatandaşlık Yaklaşımları	F	Vatandaşlık Yaklaşımları	F
Eleştirel Vatandaşlık	8	Sürdürülebilir Vatandaşlık	1
Kültürel Vatandaşlık	7	Anayasal Vatandaşlık	1
Ekonomik Vatandaşlık	4	Ulusal Vatandaşlık	1
Bilimsel Vatandaşlık	4	Örgütsel Vatandaşlık	1
Dijital Vatandaşlık	4	Türk Dünyası Vatandaşlığı	1
Ekolojik Vatandaşlık	3	Küresel Vatandaşlık	-
Politik Vatandaşlık	3	Çok Dilli Vatandaşlık	-
Sosyal Vatandaşlık	2	Enerji Vatandaşlığı	-
Aktif Vatandaşlık	2	Avrupa Birliği Vatandaşlığı	-
Mekânsal Vatandaşlık	2		

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı altıncı sınıf öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak "eleştirel" ve "kültürel" vatandaşlık yaklaşımlarında ifade edildiği anlaşılmaktadır. Bu sıralamayı "bilimsel", "dijital", "ekolojik" ve "politik" vatandaşlık yaklaşımları takip etmektedir. Ayrıca öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde "sosyal", "aktif", "mekânsal", "sürdürebilir", "anayasal", "ulusal", "örgütsel" vatandaşlık yaklaşımlarına ve "Türk dünyası" vatandaşlığı yaklaşımına da yer verilmiştir. Buna karşılık "küresel" ve "çok dilli" vatandaşlık yaklaşımları ile "enerji" ve "Avrupa Birliği" vatandaşlığı yaklaşımları programın altıncı sınıf seviyesindeki öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde bulunmamaktadır. Elde edilen bulguyu destekleyen bir örneğe aşağıda yer verilmiştir.

- "SB.6.1.2. Kültürel bağlarımızın ve millî değerlerimizin toplumsal birliğe etkisini yorumlayabilme
- Kültürel bağlarımızın ve millî değerlerimizin toplumsal birliğe etkisini inceler.
 - Kültürel bağlarımızın ve millî değerlerimizin toplumsal birliğe etkisine ilişkin edindiği bilgileri yazılı, görsel veya dijital bir ürüne dönüştürür.
 - Kültürel bağlarımızın ve millî değerlerimizin toplumsal birliğe etkisini ifade eder."
- (Kültürel Vatandaşlık / Ulusal Vatandaşlık / Dijital Vatandaşlık)

Tablo 5 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı yedinci sınıf öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde vatandaşlık yaklaşımları

Vatandaşlık Yaklaşımları	F	Vatandaşlık Yaklaşımları	F
Ulusal Vatandaşlık	9	Sürdürülebilir Vatandaşlık	1
Eleştirel Vatandaşlık	8	Anayasal Vatandaşlık	1
Politik Vatandaşlık	6	Mekânsal Vatandaşlık	-
Kültürel Vatandaşlık	4	Örgütsel Vatandaşlık	-
Sosyal Vatandaşlık	3	Ekolojik Vatandaşlık	-
Dijital Vatandaşlık	2	Çok Dilli Vatandaşlık	-
Bilimsel Vatandaşlık	2	Türk Dünyası Vatandaşlığı	-
Ekonomik Vatandaşlık	2	Enerji Vatandaşlığı	-
Küresel Vatandaşlık	2	Avrupa Birliği Vatandaşlığı	-
Aktif Vatandaşlık	1		

Tablo 5 değerlendirildiğinde Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı yedinci sınıf öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde “ulusal” ve “eleştirel” vatandaşlık yaklaşımlarının belirgin bir şekilde yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımları “politik” ve “kültürel” vatandaşlık takip etmektedir. Bununla birlikte “sosyal”, “dijital”, bilimsel”, “ekonomik”, “küresel”, “aktif”, “sürdürülebilir” ve “anayasal” vatandaşlık yaklaşımları da programın öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde temsil edilmektedir. Ancak sosyal bilgiler dersi yedinci sınıf öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde “mekânsal”, “örgütsel”, “ekolojik”, ve çok dilli” vatandaşlık yaklaşımları ile “Türk dünyası”, “enerji” ve “Avrupa Birliği” vatandaşlığı yaklaşımlarının bulunmadığı görülmektedir. Elde edilen bulguyu destekleyen örnek aşağıda sunulmaktadır.

- “SB.7.3.3. Osmanlı kültür ve medeniyet unsurlarına ilişkin oluşturduğu ürünü paylaşabilme
- a) Osmanlı kültür ve medeniyet unsurlarının temel özelliklerine ilişkin kanıtlara dayanarak çıkarım yapar.
- b) Osmanlı kültür ve medeniyet unsurlarının temel özelliklerine ilişkin kanıtlardaki bilgilerden hareketle görüşünü yansıtan ürün oluşturur.”
- (Eleştirel Vatandaşlık / Ulusal Vatandaşlık / Kültürel Vatandaşlık)

Tablo 6 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı vatandaşlık yaklaşımları karşılaştırması

Vatandaşlık Yaklaşımları	Toplam					Vatandaşlık Yaklaşımları	Toplam				
	4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	Toplam		4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	Toplam
Eleştirel Vatandaşlık	5	8	8	8	29	Mekânsal Vatandaşlık	2	3	2	-	7
Kültürel Vatandaşlık	3	4	7	4	18	Küresel Vatandaşlık	-	4	-	2	6
Politik Vatandaşlık	2	4	3	6	15	Anayasal Vatandaşlık	1	1	1	1	4
Sosyal Vatandaşlık	4	3	2	3	12	Sürdürülebilir Vatandaşlık	-	2	1	1	4
Ekonomik Vatandaşlık	3	3	4	2	12	Örgütsel Vatandaşlık	-	1	1	-	2
Ulusal Vatandaşlık	2	-	1	9	12	Türk Dünyası Vatandaşlığı	-	-	1	-	1
Dijital Vatandaşlık	2	3	4	2	11	Çok Dilli Vatandaşlık	-	-	-	-	-
Bilimsel Vatandaşlık	1	3	4	2	10	Enerji Vatandaşlığı	-	-	-	-	-
Aktif Vatandaşlık	2	4	2	1	9	Avrupa Birliği Vatandaşlığı	-	-	-	-	-
Ekolojik Vatandaşlık	3	3	3	-	9						

Tablo 6, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda tüm sınıf seviyeleri birlikte ele alındığında öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde en fazla yer alan vatandaşlık yaklaşımlarının sırasıyla “eleştirel”, “kültürel” ve “politik” vatandaşlık olduğunu göstermektedir. Programda yer verilen diğer vatandaşlık yaklaşımları “sosyal”, “ekonomik”, “ulusal”, “dijital”, “bilimsel”, “aktif”, “ekolojik”, “mekânsal”, “küresel”, “anayasal”, “sürdürülebilir”, “örgütsel” vatandaşlık ve “Türk dünyası” vatandaşlığıdır. “Çok dilli” vatandaşlık ile “enerji” ve “Avrupa Birliği” vatandaşlığı yaklaşımlarının programın öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde yer almadığı görülmektedir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın beşinci sınıf düzeyindeki öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde yer alan vatandaşlık yaklaşımları aşağıda sunulmuştur.

- “SB.5.4.2. Toplum düzenine etkisi bakımından etkin vatandaş olmanın önemine yönelik çıkarımda bulunabilme
- a) Etkin vatandaş olmanın önemine ilişkin varsayımda bulunur.
- b) Etkin vatandaşın sahip olması gereken özellikleri listeler.
- c) Etkin olan ve olmayan vatandaş özelliklerini karşılaştırır.
- ç) Etkin vatandaş davranışlarının toplum düzenine etkisine yönelik tahminlerde bulunur.
- d) Etkin vatandaş olmanın önemini toplum düzeni açısından değerlendirir.”
- (Aktif Vatandaşlık / Sosyal Vatandaşlık / Politik Vatandaşlık / Eleştirel Vatandaşlık)

Tablo 7 T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı sekizinci sınıf öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde vatandaşlık yaklaşımları

Vatandaşlık Yaklaşımları	F	Vatandaşlık Yaklaşımları	F
Ulusal Vatandaşlık	13	Sürdürülebilir Vatandaşlık	-
Eleştirel Vatandaşlık	8	Ekolojik Vatandaşlık	-
Politik Vatandaşlık	5	Anayasal Vatandaşlık	-
Ekonomik Vatandaşlık	2	Dijital Vatandaşlık	-

Bilimsel Vatandaşlık	2	Örgütsel Vatandaşlık	-
Küresel Vatandaşlık	2	Çok Dilli Vatandaşlık	-
Sosyal Vatandaşlık	1	Türk Dünyası Vatandaşlığı	-
Mekânsal Vatandaşlık	-	Enerji Vatandaşlığı	-
Aktif Vatandaşlık	-	Avrupa Birliği Vatandaşlığı	-
Kültürel Vatandaşlık	-		

Tablo 7 dikkate alındığında T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı sekizinci sınıf öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri incelendiğinde “ulusal” vatandaşlık yaklaşımının yoğun bir biçimde ifade edildiği, “eleştirel” ve “politik” vatandaşlık yaklaşımlarının da vurgulanan yaklaşımlar içerisinde olduğu görülmektedir. Ayrıca “ekonomik”, “bilimsel”, “küresel” ve “sosyal” vatandaşlık yaklaşımları da öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde bulunmaktadır. Bununla birlikte “mekânsal”, “aktif”, “kültürel”, “sürdürülebilir”, “ekolojik”, “anayasal”, “dijital”, “örgütsel” ve “çok dilli” vatandaşlık yaklaşımları ile “Türk dünyası”, “enerji” ve “Avrupa Birliği” vatandaşlığı yaklaşımlarının hiçbir öğrenme çıktısı ve süreç bileşenlerinde bulunmadığı belirlenmiştir. Elde edilen bulguyu destekleyen örnek aşağıda sunulmaktadır.

“İTA.8.1.1. Mustafa Kemal’in doğduğu dönemde Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik durumu neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme

a) Mustafa Kemal’in doğduğu dönemde Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik duruma ilişkin koşulları inceler.

b) Mustafa Kemal’in doğduğu dönemde Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik durumu kendi cümleleriyle yeniden ifade eder.”

(Ulusal Vatandaşlık / Sosyal Vatandaşlık / Ekonomik Vatandaşlık / Politik Vatandaşlık)

Tablo 8 İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi, Sosyal Bilgiler, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programlarında vatandaşlık yaklaşımları

Vatandaşlık Yaklaşımları	İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi	Sosyal Bilgiler	T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	Vatandaşlık Yaklaşımları	İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi	Sosyal Bilgiler	T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük
Eleştirel Vatandaşlık	2	29	8	Ekolojik Vatandaşlık	-	9	-
Ulusal Vatandaşlık	2	12	13	Küresel Vatandaşlık	-	6	2
Politik Vatandaşlık	3	15	5	Mekânsal Vatandaşlık	-	7	-
Kültürel Vatandaşlık	-	18	-	Sürdürülebilir Vatandaşlık	1	4	-
Bilimsel Vatandaşlık	2	10	2	Örgütsel Vatandaşlık	2	2	-
Sosyal Vatandaşlık	1	12	1	Türk Dünyası Vatandaşlığı	-	1	-
Ekonomik Vatandaşlık	-	12	2	Çok Dilli Vatandaşlık	-	-	-
Dijital Vatandaşlık	1	11	1	Enerji Vatandaşlığı	-	-	-
Anayasal Vatandaşlık	6	4	-	Avrupa Birliği Vatandaşlığı	-	-	-
Aktif Vatandaşlık	4	9	-				

Tablo 8 incelendiğinde insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi, sosyal bilgiler ve T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük derslerinin öğretim programları birlikte değerlendirildiğinde programların öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde “eleştirel” ve “politik” vatandaşlık yaklaşımlarının yoğun olarak ifade edildiği dikkat çekmektedir. Bunları “politik”, “kültürel”, “aktif”, “ulusal” ve “anayasal” vatandaşlık yaklaşımları takip etmektedir. Programlarda ayrıca “sosyal”, “bilimsel”, “dijital”, “ekonomik”, “ekolojik”, “mekânsal”, küresel”, “sürdürülebilir”, “örgütsel” vatandaşlık ve “Türk dünyası” vatandaşlığı yaklaşımlarına da ulaşılmıştır. “Çok dilli” vatandaşlık ile “enerji” ve “Avrupa Birliği” vatandaşlığı yaklaşımlarına üç programda da yer verilmediği görülmektedir. Ayrıca

“kültürel”, “ekonomik”, “ekolojik”, “mekânsal”, “küresel” vatandaşlık ile “Türk dünyası” vatandaşlığı yaklaşımlarına yalnızca Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer verildiği, diğer öğretim programlarında bu vatandaşlık yaklaşımlarının bulunmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç ve öneriler

Bu çalışmada vatandaşlık eğitiminin gerçekleştirildiği dersler olan insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi, sosyal bilgiler, T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük derslerinin 2024 öğretim programlarında yer alan öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri vatandaşlık yaklaşımları bağlamında incelenmiştir. İnceleme sonucunda vatandaşlık yaklaşımları dördüncü sınıflarda okutulan insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersinde 24, sekizinci sınıflarda okutulan T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersinde 33 yerde tespit edilmiştir. Ayrıca sosyal bilgiler dersinin dördüncü sınıf seviyesinde 26, beşinci sınıf seviyesinde 44, altıncı sınıf seviyesinde 41 ve yedinci sınıf seviyesinde 42 yerde ulaşılmıştır. Öğretim programları arasında öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde vatandaşlık yaklaşımlarını içermeye bakımından Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın öne çıktığı görülmektedir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı aynı zamanda en fazla vatandaşlık yaklaşımı çeşidini içeren öğretim programı olmuştur. İnsan hakları, vatandaşlık ve demokrasi dersinde 10, T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersinde 7 adet vatandaşlık yaklaşımına yer verilirken sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık yaklaşımlarından 15 tanesi yer almıştır. İnsan hakları, vatandaşlık ve demokrasi dersinin daha çok temel vatandaşlık bilgilerini, T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersinin daha çok tarih konularını, sosyal bilgiler dersinin ise çok disiplinli bir yapı ile vatandaşlık ile ilgili bilgileri içermesi bu duruma neden olmuş olabilir. Bununla birlikte sosyal bilgiler dersine duyulan ihtiyaç, ortaya çıkışı ve günümüze kadar geçirdiği süreçler, sosyal bilgilerin doğasının vatandaşlık eğitimi olduğunu göstermektedir (Tay, 2023). Nitekim yurttaşlık yeterliliğini desteklemek (National Council for the Social Studies (NCSS), 1994), vatandaşlık becerilerini geliştirmek (Savage ve Armstrong, 1996) ve vatandaşlık eğitimi amacıyla (Barr vd., 1978) sosyal bilimler ve beşerî bilimlerin bütünleşmesinden oluşan sosyal bilgiler dersi, vatandaşlık yaklaşımlarını doğası gereği barındırmak zorundadır. Bu nedenle diğer öğretim programlarında da bulunan anayasal, ulusal, politik gibi vatandaşlık yaklaşımlarının yanı sıra Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda ekolojik, kültürel, mekânsal gibi vatandaşlık yaklaşımlarının da yer aldığı görülebilir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı’nın öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde en fazla anayasal, aktif ve politik vatandaşlık yaklaşımlarına değinilmiştir. 2024 öğretim programının özel amaçlarından 4 tanesi vatandaşlık ve etkin vatandaşlık konusunda, üçü çocuk ve hakları ile ilgilidir (Dönmez, 2025). Aynı zamanda program ile insanı tanıyan, ülkesine ve dünyaya katkıda bulunabilme potansiyelinin farkında olan, temel hak ve özgürlüklerini bilen, çocuk hakları ve insan hakları konusunda farkındalık sahibi, birlikte yaşama sorumluluğuna sahip, demokratik katılım konusunda istekli, etkin vatandaşlık bilincine sahip bireyler yetiştirilmesi öngörülmektedir (MEB, 2024). Temel hak ve özgürlüklerini bilmenin anayasal vatandaşlık ile, etkin vatandaşlık bilincine sahip olmanın aktif vatandaşlık ile, demokratik katılım konusunda istekli olmanın politik vatandaşlık ile örtüştüğü ifade edilebilir. Nitekim programın öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde en çok yer bulan anayasal vatandaşlık her bireyin eşit temsil, yaşama, temel hak ve özgürlüklerden yararlanma bilincini ifade etmektedir (Mengüç, 2021). Örneğin “İHVD.4.1.3. İnsan olmanın getirdiği temel hak ve özgürlükleri yorumlayabilme” öğrenme çıktısının temel hak ve özgürlükleri içermesi onun anayasal vatandaşlığı kazandırma amacıyla olduğunu göstermektedir. Programda en çok yer alan ikinci vatandaşlık yaklaşımı aktif vatandaşlıktır. Aktif vatandaşın başlıca özellikleri arasında sosyal adaleti gözeterek eşitlikçi politikaları desteklemek, farklılıklara hoşgörü ile bakabilmek ve toplumun refahı lehine düzenlenen etkinliklere gönüllü olarak katılmak yer almaktadır (Council of Europe, 2004). “İHVD.4.3.2. Etkin vatandaş olmanın gerektirdiği sorumlulukları belirleyebilme” öğrenme çıktısı programın aktif vatandaşlar yetiştirme hedefine işaret etmektedir. Öğrenme çıktısının öğrenme-öğretme uygulamalarında ifade edilen suyu israf etmeme, doğal ve tarihi

varlıkları koruma, çevreyi temiz tutma, sorumluluklarını yerine getirme, vergi verme, oy kullanma gibi özelliklerin aktif vatandaşın özelliklerinden olduğu görülmektedir. Politik vatandaşlık, programda en çok ifade edilen vatandaşlık yaklaşımları arasında üçüncü sırada yer almıştır. Siyasal sistem ve yapılarla ilişkin bilgi, beceri ve değerleri içeren politik vatandaşlığın (Arıkan ve Ersöz, 2023) öğretim programında "İHVD.4.4.3. Seçme ve seçilme hakkı konusunda fikir üretebilme" öğrenme çıktısı ile kazandırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın öğrenme çıktılarında yer alan vatandaşlık yaklaşımları incelendiğinde eleştirel, kültürel ve politik vatandaşlığın tüm sınıf seviyelerinde yoğun olarak ifade edildiği görülmektedir. Bununla birlikte dördüncü sınıf seviyesinde sosyal, beşinci sınıf seviyesinde aktif, altıncı sınıf seviyesinde ekonomik, bilimsel, dijital ve yedinci sınıf seviyesinde ulusal vatandaşlık yaklaşımına sıklıkla yer verilmiştir. Bu durum sosyal bilgilerin bireylere kültürel ve tarihsel bilincin aşılmasında, eleştirel ve analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesinde ve toplumsal uyum ve dayanışmanın sağlanmasında öncü ders konumunda olması (Diktaş vd., 2025) ile açıklanabilir. Programda yer verilen "SB.7.6.3. Toplumsal hayatta karşılaşabileceği bir probleme yönelik bilimsel sorgulama yapabilme" öğrenme çıktısının sosyal bilgiler dersi ile bireylere kazandırılmak istenen eleştirel ve analitik düşünme becerilerini, toplumsal uyum ve dayanışmayı desteklemeye hizmet ettiği söylenebilir. Bir başka ifade ile bu öğrenme çıktısında eleştirel, sosyal, bilimsel ve aktif vatandaşlık bilincinin öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı belirtilebilir. Benzer şekilde "SB.4.3.3. Yakın çevresindeki ortak miras öğelerini tanımanın önemini yorumlayabilme" öğrenme çıktısının da öğrencilere kültürel ve tarihsel bilinç aşılayarak onların kültürel vatandaşlar olarak yetişmesini hedeflediği görülebilir. 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının vatandaşlık ve kimlik eğitimi kapsamında incelendiği bir çalışmada da ulusal kimlik, tarihsel süreklilik ve kültürel miras vurgularının, hak ve sorumluluk bilinci ile eleştirel düşünmenin ön plana çıktığı sonucuna ulaşılmıştır (Öntaş vd., 2025). Söz konusu çalışmada ulaşılan sonuçların bu çalışmada ulaşılanlara benzer olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde en fazla yer alan üç vatandaşlık yaklaşımını takip eden sosyal, ekonomik, dijital, bilimsel, ekolojik, mekânsal vatandaşlık yaklaşımları, yukarıda da ifade edildiği gibi sosyal bilgiler dersinin çok disiplinli yapısından kaynaklanıyor olabilir. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın vatandaşlık yaklaşımları bağlamında incelenmesi neticesinde de sosyal, bilimsel, ekolojik, dijital vatandaşlık yaklaşımlarının programda sıklıkla ifade edildiği görülmüştür (Akyürek Tay, 2024). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile yürütülen bu çalışmada da benzer vatandaşlık yaklaşımlarına ulaşılmış olması, sosyal bilgiler dersinin hayat bilgisi dersinin devamı niteliği taşıması ve her iki dersin de çok disiplini olmasının göstergeleri olabilir. Örnek verilecek olursa söz konusu vatandaşlık yaklaşımlarından biri olan ekonomik vatandaşlık, bireylerin ekonomik kararlarında etkin olmaları ve toplumun refahına katkı sağlamaları anlamına gelmektedir (Adalar, 2023). "SB.6.5.1. Ülkemizin kaynakları ile ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkiyi çözümlenebilme" öğrenme çıktısının ekonomik vatandaşlık yeterliliklerini desteklediği ve sosyal bilgiler dersinin ekonomi biliminden de beslendiği görülmektedir. Diğer öğretim programlarından farklı olarak Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer verilen bir diğer vatandaşlık yaklaşımı ekolojik vatandaşlık olmuştur. Öğretim programı incelendiğinde "SB.5.5.1. Kaynakları verimli kullanmanın doğa ve insanlar üzerindeki etkisini yorumlayabilme" öğrenme çıktısı ekolojik vatandaşlık ile ilişkilendirilmiştir. Nitekim ekolojik vatandaşlık sürdürülebilir bir toplum, bilinçli bir ekolojik yaşam için vatandaşların rolleri ile sorumluluklarını tanımlamakta ve enerji tasarrufu sağlama, suyu ekonomik kullanma, çöpleri geri dönüşüme kazandırma gibi davranışlar ekolojik vatandaşın davranışları olarak gösterilmektedir (Karatekin vd., 2019; Saiz, 2005). Bahsi geçen öğrenme çıktısının öğrenme-öğretme uygulamalarındaki "vatanseverlik değeri vurgulanarak öğrencilerin kaynaklara sahip çıkmanın, kaynakları bilinçli ve sürdürülebilir bir şekilde kullanmanın önemini fark etmeleri" ifadelerinden ekolojik vatandaş davranışlarının betimlendiği anlaşılmaktadır.

T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı'nın öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri incelendiğinde ulusal vatandaşlık yaklaşımının yoğun bir biçimde ifade edildiği görülmüştür. Ulusal vatandaşlık, genellikle aynı ülkede yaşayan, aralarında dil, duygu, tarih, ülkü, gelenek ve görenek gibi çeşitli bağlar olan insanların devletlerine hukuki ve siyasi bağlarla bağlı olduğu ve birtakım hakları ve sorumlulukları olduğu bir yaklaşıma işaret etmektedir (Kaçar, 2023). Nitekim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı'nın özel amaçlarında, öğrencilere geçmiş, bugün ve geleceğe yönelik bilgi kazandırmanın yanı sıra millî değerlere özgü çıkarımlar yaptırarak ulusal vatandaşlık bilincine sahip bireyler yetiştirme hedefinin ön plana çıktığı görülmektedir (MEB, 2024). Bu noktada birey, toplum ve devlet ilişkisini ortaya koyan, öğrencilere ortak tarih ve duyguları hatırlatarak millî kimliğin oluşumuna katkı sağlayan T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersinin ulusal vatandaşlık eğitimini gerçekleştirdiği belirtilebilir. Çalışmada öne çıkan bulgulardan biri, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı'nda ulusal vatandaşlığa yapılan güçlü vurgu üzerinden yorumlanabilecek gelenekselci bir eğilimin varlığıdır. Söz konusu gelenekselci eğilim, sosyal bilgiler ile insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi derslerinin öğretim programlarında daha sınırlı bir biçimde yansıtılmaktadır. Öğretim programlarında ortaya çıkan bu ikilemin bir yandan farklı vatandaşlık yaklaşımlarını buluşturduğu için zenginlik, diğer yandan yaklaşımlar arasındaki uyumsuzluk nedeniyle gerilim oluşturabileceği söylenebilir.

İnsan hakları, vatandaşlık ve demokrasi, sosyal bilgiler, T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük derslerinin öğretim programlarındaki öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde vatandaşlık yaklaşımları bir arada değerlendirildiğinde "eleştirel", "politik" ve "ulusal" vatandaşlık yaklaşımlarının ön plana çıktığı ancak enerji vatandaşlığı, Avrupa Birliği vatandaşlığı ve çok dilli vatandaşlık yaklaşımlarının ise vurgulanmadığı belirlenmiştir. Her üç öğretim programında bulunmayan enerji vatandaşlığı, 2030 sürdürülebilir kalkınma amaçlarındaki "iklim eylemi" ve "erişilebilir ve temiz enerji" hedefleriyle birlikte ele alındığında, bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde potansiyel problemler doğurabileceği söylenilebilir. Ayrıca, Avrupa Birliği vatandaşlığı ve çok dilli vatandaşlık yaklaşımlarının öğretim programlarında yer almaması, öğrencilerin bu becerileri kazanamaması sonucunu doğurabileceğinden, ilerleyen dönemlerde Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum süreci üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir.

Bu araştırmada insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi, sosyal bilgiler, T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük derslerinin öğretim programlarındaki öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde yer alan vatandaşlık yaklaşımları incelenmiştir. Sonraki çalışmalarda öğretim programlarında yer alan öğrenme-öğretme yaşantıları da benzer yaklaşımla ele alınabilir.

Bu araştırma insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi, sosyal bilgiler, T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersleri ile sınırlandırılmıştır. Gelecek araştırmalarda ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde vatandaşlık eğitiminin gerçekleştirildiği diğer derslerin öğretim programları da vatandaşlık yaklaşımları bağlamında değerlendirilebilir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi, sosyal bilgiler, T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük derslerinin öğretim programlarındaki öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde enerji vatandaşlığı, Avrupa Birliği vatandaşlığı ve çok dilli vatandaşlık yaklaşımlarının bulunmadığını, Türk dünyası vatandaşlığının ise yalnızca sosyal bilgiler dersi öğretim programında altıncı sınıf seviyesindeki bir öğrenme çıktısında yer aldığını ortaya koymuştur. Söz konusu vatandaşlık yaklaşımlarının gelecekte hazırlanacak öğretim programlarına dahil edilmesi önerilebilir.

Yazar katkı oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %25, 2. Yazar: %25, 3. Yazar: %25 ve 4. Yazar: %25 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

"Vatandaşlık eğitimi: Öğretim programlarının vatandaşlık yaklaşımları bağlamında değerlendirilmesi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Abanoz, G. (2021). 1967 ve 2015 yıllarında Türkiye'deki vatandaşlık ders kitaplarının çeşitli açılardan karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi*, 1(1), 75-88.
- Adalar, H. (2023). Ekonomik/finansal vatandaşlık ve eğitim. B. Bulut (Ed.), *Yeni vatandaşlık yaklaşımları ve eğitimi* içinde (ss. 131-149). Pegem Akademi.
- Akyürek Tay, B. (2024). Examining the life science course curriculum in the scope of citizenship approaches. *International Journal of Life Science and Social Studies Education (IJLSSSE)*, 2(1), 91-121. <https://doi.org/10.29329/ijlssse.2024.1081.04>
- Arıkan, İ., & Ersöz, B. (2023). Politik (siyasi) vatandaşlık ve eğitim. B. Bulut (Ed.), *Yeni vatandaşlık yaklaşımları ve eğitimi* içinde (ss. 279-293). Pegem Akademi.
- Aydın, A. (2015). Dijital vatandaşlık. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(1), 142-146.
- Balcı, A., & Tuncel, G. (2013). İlköğretim öğrencilerinin Avrupa Birliği vatandaşlığı kavramını algılamaları üzerine bir değerlendirme. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 35(35), 19-33.
- Barr, R., Barth, D., & Shermis, S.S. (1978). *The nature of the social studies*. ETC Publications.
- Baş, G., & Şentürk, C. (2011). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel vatandaşlık ve örgütsel güven algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(1), 29-62.
- Batır, K. (2017). Antlaşmalar ve Avrupa Birliği adalet divanı kararları çerçevesinde Avrupa Birliği vatandaşlığı. *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 133-159. <https://doi.org/10.29228/mjes.62>
- Bay, E., Alimbekov, A., Mete, M., Cüçük, E., & Yokuş, E. (2017). "Türk dünyası birliği" algısı. *Gazi Akademik Bakış*, 11(21), 55-85. <https://doi.org/10.19060/gav.379576>
- Bilgin, N. (2014). Sosyal bilimlerde içerik analizi: Teknikler ve örnek çalışmalar. Siyasal.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Bülbül, Y., & Yılmaz, A. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre, çevre eğitimi ve çevresel vatandaşlık kavramlarına ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 5(2), 165-183.
- Çoban, E. (2024). *Sınıf öğretmenlerinin hayat bilgisi dersinde kimlik inşa etme durumları ve ders kitaplarında kimlikler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
- Çoban, E., Tay, B., & Deniz Budak, A. G. (2025). Atatürk dönemi hayat bilgisi dersi öğretim programlarında (1926-1936) inşa edilen kimlikler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 394-419. <https://doi.org/10.17679/inuefd.1575532>
- Çolak, K., & Torun, E. (2020). *İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersinde beceri öğretimi* H. Bozdemir Yüzbaşıoğlu ve S. Kaymakçı, (Ed.), *İlkokulda beceri öğretimi içinde* (ss.199-221). Pegem Akademi.
- Coşkun, V. (2009). Anayasal vatandaşlık. *Köprü*, 105, 143-152.
- Council of Europe. (2004). *All-European study on education for democratic citizenship policies*. Council of Europe Publishing.
- Delanty, G. (2002). Two conceptions of cultural citizenship: A review of recent literature on culture and citizenship. *The Global Review of Ethnopolitics*, 1(3), 60-66.
- Demirkol, M., & Özdemir, T. Y. (2023). Örgütsel vatandaşlık ve eğitim. B. Bulut (Ed.), *Yeni vatandaşlık yaklaşımları ve eğitimi* içinde (ss. 252-273). Pegem Akademi.
- Dere, İ., & Gökçınar, B. (2022). Değişen paradigma bağlamında vatandaşlık. İçinde E. Dinç, İ. Dere & S. Üztemur (Eds.), *Vatandaşlık bilgisi ve eğitimi* (ss.7-22). Pegem Akademi.

- Diktaş, A., Girgin, D., Satmaz, İ., & Yabanova, U. (2025). Türkiye yüzyılı maarif modeli sosyal bilgiler dersi öğretim programının solo taksonomisine göre analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 667-690. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2025.-1556985>.
- Dönmez, T. (2025). 2018 ve 2024 insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi dersi öğretim programlarının karşılaştırılması. *Temel Eğitim*, 7(27), 69-83. <https://doi.org/10.52105/temelegitim.1721062>
- Erden, M. (Tarihsiz), *Sosyal bilgiler öğretimi*. Alkım Kitapçılık.
- Ezer, F., & Aksüt, S. (2024). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enerji vatandaşlığı kavramına ilişkin metaforik algıları. *Trakya Eğitim Dergisi*, 14(Özel Sayı), 320-332. <https://doi.org/10.24315/tred.1516230>
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. (8. Baskı). Mc Graw Hill.
- Frosh, S. (2001). Psychoanalysis, identity and citizenship. In N. Stevenson (Ed.), *Culture and citizenship* (ss. 91-109). Sage.
- Gürel, D. (2016). Sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin ilkokul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik görüşlerinin karşılıklı olarak incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 641-660.
- Hablemitoğlu, Ş., & Özmete, E. (2012). Etkili vatandaşlık eğitimi için bir öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54. https://doi.org/10.1501/Asbd_0000000028
- Kaçar, T. (2023). Ulusal vatandaşlık ve eğitim. İçinde B. Bulut (Ed.), *Yeni vatandaşlık yaklaşımları ve eğitimi* (ss. 353-367). Pegem Akademi.
- Kan, Ç. (2009). Sosyal bilgiler eğitiminde küresel vatandaşlık. *Pamukkale University Journal of Education*, 26(26), 25-30.
- Kara, C., Topkaya, Y., & Şimşek, U. (2012). Aktif vatandaşlık eğitiminin sosyal bilgiler programındaki yeri. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, 4(3), 147-159.
- Karadaban, A., Kaplan, C., Özek, Ö., Çaksu, C., Aküzüm, F., & Aydın, M. (2023). Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelenmesi. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 9(67), 2666-2670. <http://dx.doi.org/10.29228/smyj.67567>
- Karatekin, K., Salman, M., & Uysal, C. (2019). Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık düzeylerinin karşılaştırılması. *Kastamonu Education Journal*, 27(4), 1747-1756.
- Kavuşan, S. (2023). *Küresel vatandaşlık yaklaşımı bağlamında sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitapları* (Publication No. 3073244390). [Master thesis, Ankara University]. ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Kaya, T. F. (2023). Avrupa Birliği vatandaşlığı ve eğitim. B. Bulut (Ed.), *Yeni vatandaşlık yaklaşımları ve eğitimi içinde* (ss. 49-65). Pegem Akademi.
- Kerr, D. (1999). Citizenship education: An international comparison. *International Review of Curriculum and Assessment Frameworks*, 1(1), 1-23.
- Madison, M. (1997). Fostering civic virtue: Character education in social studies. *Social Studies*, 88(1), 37-41. ERIC.
- Malkoç, S., & Ata, B. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık tiplerinin belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 54(2), 459-496. <https://doi.org/10.30964/auebfd.897458>
- Mengüç, M. (2021). *1968-2018 döneminde anayasal vatandaşlık anlayışının sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Mertens, D. M. (2010). *Research and evaluation in education and psychology integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods*. Sage Publications.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024). *İnsan hakları, vatandaşlık ve demokrasi dersi öğretim programı (4. sınıf) Türkiye yüzyılı maarif modeli*. MEB.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (4, 5, 6 ve 7. sınıf) Türkiye yüzyılı maarif modeli*. MEB.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024). *T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programı (4. sınıf) Türkiye yüzyılı maarif modeli*. MEB.

- National Council for the Social Studies [NCSS]. (1994). *Curriculum standards for social studies: Expectations of excellence*. NCSS.
- O'Byrne, D. J. (2003). *The dimensions of global citizenship: Political identity beyond the nation-state*. Frank Cass.
- O'leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project*. Sage Publications.
- Öntaş, T., Çarıkçı, S., & Çoban, O. (2025). Vatandaşlık ve kimlik eğitiminin tematik örüntüleri: Sosyal bilgiler dersine bütüncül bir yaklaşım. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi (TEBD)*, 23(2), 1810-1835. <https://doi.org/10.37217/tebd.1691156>
- Öztürk, C., & Deveci, H. (2020). Farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programlarının değerlendirilmesi. C. Öztürk (Ed.), *Farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programları içinde* (ss. 1-42). Pegem Akademi.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Pegem Akademi.
- Saiz, A. V. (2005). Globalisation, cosmopolitanism and ecological citizenship. *Environmental Politics*, 14(2), 163-178.
- Sariipek, D. B. (2006). Sosyal vatandaşlık ve günümüzde yaşadığı dönüşüm: Aktif vatandaşlık (Sosyal politika açısından bir değerlendirme). *Çalışma ve Toplum*, 2(9), 67-95.
- Savage, T. V., & Armstrong, D. G. (1996). *Effective teaching in elementary social studies*. Prentice Hall.
- Şen, E. N., & Tay, B. (2023). Examination of "Coco" animated movie in terms of the value of giving importance to family unity. *International Journal of Life Science and Social Studies Education (IJLSSSE)*, 1(1), 1-40.
- Tay, B. (2017). Hayat bilgisi: Hayatın bilgisi. B. Tay (Ed.), *Etkinlik örnekleriyle hayat bilgisi öğretimi içinde* (ss. 1-43). Pegem Akademi.
- Tay, B. (2023). Sosyal bilgilerin doğası ve temelleri. Ö. Bektaş & R. Turan (Ed.), *Türkiye'de sosyal bilgiler öğretim programları içinde* (ss. 21–54). Pegem Akademi.
- Topal, M., & Oğuz Haçat, S. (2019). Demokrasi ve insan hakları kavramlarına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *Türk Akademik Yayınlar Dergisi (TAY Journal)*, 3(2), 1-24.
- Turan, S., & İbret, B. Ü. (2019). Sosyal bilgiler dersinde mekânsal vatandaşlığın öğretimine ilişkin öğretmen görüşleri. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40, 59-78. <https://doi.org/10.32003/iggei.539197>
- Türkcan, B., & Bozkurt, M. (2015). İlkokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi bağlamında kimlik, kültür ve yurttaşlık algıları. *Turkish Studies*, 10(11), 1501-1526. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8639>
- Uğurlu, C. T. (2011). Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye'de vatandaşlık eğitimi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(37), 153-169.
- Ulukaya Öteleş, Ü. (2023). Çok dilli vatandaşlık ve eğitim. B. Bulut (Ed.), *Yeni vatandaşlık yaklaşımları ve eğitimi içinde* (ss. 85-98). Pegem Akademi.
- Üstel, F. (2005). *Makbul Vatandaş'ın peşinde: II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. (5. Baskı). İletişim Yayınları.
- Utkugün, C. (2021, Nisan). Öğretmen adayı görüşlerine göre fen bilimleri dersinde vatandaşlık eğitimi. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES 2021)*, Antalya, Türkiye.
- Yıldırım, C. (2018). *Ortaöğretim öğrencilerinin demokratik vatandaşlık tutumlarının resmi ve örtük program açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.